

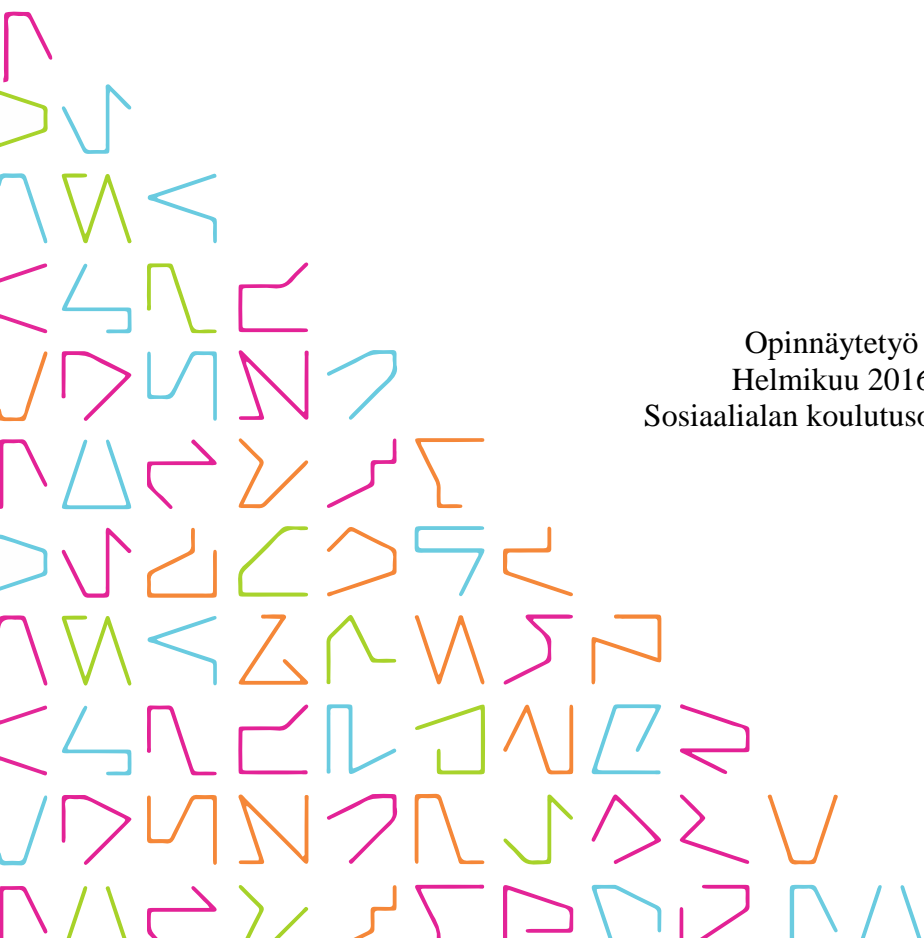

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

LASTEN JA KASVATTAJIEN KOKEMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA PÄIVÄKODISSA

Piia Saarenmaa

Opinnäytetyö
Helmikuu 2016
Sosiaalialan koulutusohjelma

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma

SAARENMAA PIIA:

Lasten ja kasvattajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodissa

Opinnäytetyö 56 sivua, joista liitteitä 1 sivu
Tammikuu 2016

Opinnäytetyön tarkoituksena oli laajentaa kasvattajien käsitystä lasten osallisuudesta sekä tuoda esiin kehittämisen kohtia. Tutkimustehtävänä oli tarkastella, miten osallisuus näyttäytyi päiväkotiryhmissä sekä kasvattajien että lasten kokemusten perusteella. Lisäksi tarkoitus oli selvittää kasvattajilta, miten lasten osallisuus mahdollistetaan ja mitkä ovat esteitä sen toteutumiselle. Lasten kohdalla selvitettiin millaisia vaikuttamismahdollisuuksia lapsilla oli ja mihin asioihin he toisaalta haluaisivat vaikuttaa päiväkodissa. Tutkimus toteutettiin haastattelututkimuksena kolmessa pirkkalalaisessa päiväkotiryhmässä.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että lasten osallisuus näyttäytyi kaikissa ryhmissä eri tavoin. Yhteisenä tekijänä oli se, niin lasten kuin kasvattajienkin mielestä lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa leikkiin. Kasvattajat olivat yhtä mieltä siitä, että tarvitaan aitoa kohtaamista, läsnäoloa ja kuuntelua. Luottamuksen syntymistä sekä pienissä ryhmissä toimimista pidettiin tärkeänä. Osallisuutta heikentävinä tekijöinä koettiin kasvattajien asenne, aikataulut sekä lasten erilaiset haasteet. Kasvattajat ymmärsivät hyvin, että osallisuus ei tarkoita sitä, että lapset saavat päättää kaikesta.

Suurin osa lapsista ja kasvattajista oli sitä mieltä, että lapsilla ei ole juurikaan vaikuttamisen mahdollisuuksia. Osa kasvattajista oli kuitenkin sitä mieltä, että lapsilla on paljon vaikutusvaltaa omaan päiväkotipäiväänsä. Monet kasvattajat kertoivat, että he nappaavat ideoita lapsilta. Osallisuuden ajatuksena on kuitenkin se, että lasten tulisi olla tietoisia vaikuttamisen mahdollisuuksistaan. Lapset olivat pääosin tyytyväisiä päiväkodin arkeen, mutta he eivät tiedosta, että myös heillä on oikeus vaikuttaa. Kohtaaminen nähtiin tärkeänä ja siihen panostettiin paljon. Lähtökohdat ovat hyvät osallisuuden kehittämiseen.

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

SAARENMAA, PIIA:

Children´s and Educators´ Experiences of Children´s Participation in Day Care Centre

Bachelor's thesis 56 pages, appendices 1 page
January 2016

The purpose of this thesis was to extend educators´ understanding of children´s participation and bring out points of improvement. The aim of study was to examine how participation appears in day care centre groups by experiences of children and educators. Other aims were to find out how children´s participation is made possible and what the obstacles were, and what kind of possibilities of influencing children had and what kind of things they would like to influence. The data were collected through interviews in three kindergarten groups in Pirkkala.

The results showed that children´s participation appears differently. A common factor was that children can influence playing. Educators thought that genuine encounter, presence and listening are needed. Trust and working in small groups were considered important. The obstacles which impair participation were educators´ attitude, timetables and children´s different challenges. Educators realized that participation does not mean that children decides everything.

Most of the interviewees thought that children do not have possibilities to influence but a part of educators thought that children have many possibilities. Many educators said that they catch ideas from children. The idea in participation, however is that children should know how they can influence. Children are mainly satisfied with life in a day care centre but they are not aware of having the right to influence. Encounter was seen important and it was being invested in. Starting points are good for developing participation.

Key words: children´s participation, early childhood education

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS.....	7
2.1	Opinnäytetyön tarkoitus.....	7
2.2	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	7
2.3	Tutkimusmenetelmät ja aineiston hankinta	8
2.4	Tutkimustulosten analysointi	9
2.5	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	10
3	LAPSEN OSALLISUUDEN MÄÄRITTELYÄ.....	12
3.1	Osallisuus ja sen merkitys.....	12
3.2	Lapsen oikeus osallisuuteen asiakirjoissa.....	13
3.3	Osallisuuden erilaisia määrittelymalleja	14
3.3.1	Roger Hart.....	14
3.3.2	Harry Shier	16
3.3.3	Nigel Thomas	17
3.3.4	Leena Turja	18
3.3.5	Osallisuuden erilaisten määrittelymallien merkitys	20
4	LAPSEN OSALLISUUTEEN LIITETTÄVIÄ KÄSITTEITÄ SEKÄ SIIHEN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ	21
4.1	Toimijuus	21
4.2	Yhteisöllisyys.....	22
4.3	Kasvattajien asenne.....	23
4.4	Kohtaaminen	25
4.5	Pedagoginen toiminta	26
4.6	Osallisuus arjessa	29
5	LAPSEN OSALLISUUS PÄIVÄKOTIRYHMÄSSÄ	32
5.1	Lasten kokemuksia osallisuudesta	32
5.2	Kasvattajien kokemuksia lasten osallisuudesta	36
5.2.1	Kasvattajien haastattelut.....	36
5.2.2	Osallisuus ja sen näkyminen arjessa	37
5.2.3	Osallisuuden mahdollistaminen	40
5.2.4	Osallisuutta estäviä tekijöitä	42
5.2.5	Osallisuus uhkana	44
5.2.6	Yhteenvetoa kasvattajien kokemuksista	45
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	46
7	POHDINTA.....	49
	LÄHTEET.....	53

LIITTEET	56
Liite 1. Haastattelurungot	56

1 JOHDANTO

Osallisuus on käsitteenä monelle melko vaikea. Se ymmärretään helposti väärin ja osittain siksi se koetaan vaikeana ja vaativana asiana. Toki toimintakulttuurin muuttaminen ei koskaan ole helppoa, mutta osallisuuden lisääminen ei ole niin vaativaa kuin luullaan. Kyse on ajatusmaailman uudistamisesta ja siitä, että asioita katsotaan ehkä eri näkökulmasta kuin aiemmin. Alla oleviin kysymyksiin lähdän hakemaan vastauksia opinnäytetyössäni.

Mitä osallisuus sitten oikeastaan on? Osallisuutta voidaan selittää monenlaisilla alakäsitteillä, kuten yhteisöllisyydellä ja toimijuudella. Osallisuuteen liittyy paljon erilaisia tekijöitä, joista suurimman osan pitäisi olla itsestään selvyiksi ihmisten parissa toimiessa ja työskennellessä. Se on toisen ihmisen arvostamista ja aitoa läsnäoloa. Osallisuus on sekä pieniä että suuria tekoja.

Lasten osallisuuden toteutuminen päiväkodissa ei ole itsestään selvää. Sen onnistuminen on kiinni monesta tekijästä. Miten osallisuutta voidaan tukea? Mitä osallisuuden toteutuminen vaatii ja toisaalta mitkä tekijät estävät sen toteutumista? Kun on tiedossa nämä seikat, on paljon helpompi lähteä miettimään osallisuuden toteutumista ja kehittämistä omassa päiväkotiryhmässä.

Lasten osallisuuden lisääminen on tärkeä asia, sillä sitä tuskin on missään päiväkotiryhmässä liikaa. Lapsilla on paljon sanottavaa ja arvokkaita mielipiteitä, kunhan aikuiset vain antavat siihen mahdollisuuden. Kuka muu voisi kertoa parhaiten lapsen elämästä kuin lapsi itse? Lapsen silmin maailma on erilainen ja väkisinkin aikuiset vieraantuvat siitä maailmasta. Lapsen kertomaa on siis syytä kuunnella ja myös huomioida.

Halusin tehdä opinnäytetyöni lasten osallisuudesta päiväkodissa siitä syystä, että osallisuutta on mielestäni liian vähän. Tämän opinnäytetyön avulla toivon saavuttavani erityisesti niitä kasvattajia, joilla ei ole vielä riittävästi tietoa osallisuudesta, mutta myös niitä kasvattajia, jotka luulevat tietävänsä tarpeeksi. Toivon voivani antaa jokaiselle opinnäytetyöni lukijalle jotain uutta ja miettimisen arvoista.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS

2.1 Opinnäytetyön tarkoitus

Lapsen osallisuus on itseäni kiinnostava aihe ja lisäksi Pirkkalan kunnan varhaiskasvatuksessa, missä työskentelen, teemaa on nostettu voimakkaasti esiin viime vuosien aikana. Keskustelusta huolimatta osallisuus käsitteenä on monelle kasvattajalle yhä edelleen vieras. Haluankin omalta osaltani lisätä tietoisuutta lasten osallisuudesta ja selventää käsitettä sekä nostaa esiin lapsen osallisuuden toteutumista tukevia keinoja päiväkodissa. Lisäksi haluan tuoda esiin lasten näkökulmaa osallisuuteen liittyen.

Opinnäytetyöni tavoitteena on tutkia lasten osallisuutta pirkkalalaisissa päiväkotiryhmissä. Sitä, miten kasvattajat osallisuuden ymmärtävät ja miten lapsen osallisuus näytetään arjessa tällä hetkellä. Tarkoitus on myös tarkastella osallisuuden toteutumista tukevien keinojen ja toimintamallien lisäksi mahdollisia haasteita ja esteitä osallisuuden toteutumiselle. Lisäksi on tarkoitus nostaa esiin kehittämisen paikkoja, jotta lasten osallisuus toteutuisi ja lisääntyisi jatkossakin. Tarkoitukseni on myös selvittää, miten lapset kokevat osallisuuteen liittyvien teemojen toteutuvan ryhmässään.

2.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Lähestyn tutkimuksessani lasten osallisuutta päiväkotiryhmässä paitsi kasvattajien, niin myös lasten näkökulmasta ja tutkimustehtäväni on:

Miten lasten osallisuus toteutuu päiväkodin arjessa?

Lasten haastatteluilla selvitän vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

Miten lapsi pystyy vaikuttamaan toimintaan päiväkodissa?

Millaisiin asioihin lapsi pystyy vaikuttamaan ja mihin haluaisi vaikuttaa?

Kasvattajilta haluan saada vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

Mitä osallisuus on ja miten se mahdollistetaan?

Mitkä tekijät estävät osallisuuden toteutumisen?

2.3 Tutkimusmenetelmät ja aineiston hankinta

Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli se tuottaa laadullista tutkimusaineistoa. Tutkimuksen toteutin haastattelututkimuksena ja nauhoitin kaikki haastattelut. Haastattelin kolmen päiväkotiryhmän kasvattajia sekä 3–5 vuotiaita lapsia. Osallistuvat ryhmät olivat kahdesta Pirkkalan päiväkodista, kaksi ryhmää Kyöstin päiväkodista ja yksi ryhmä Puuhkalakin päiväkodista. Tutkimukseen osallistui yhdeksän kasvattajaa kaikista ammattiryhmistä: kaksi päiväkodin ryhmäavustajaa, kolme päiväkodin lastenhoitajaa sekä neljä päiväkodin opettajaa. Jokaisesta päiväkotiryhmästä oli haastateltavana kolme kasvattajaa. Haastateltuja lapsia oli 24, joista kolmevuotiaita oli kolme, neljävuotiaita kahdeksan ja viisivuotiaita 13. Yhdessä ryhmässä haastateltuja lapsia oli kymmenen ja kahdessa muussa ryhmässä molemmissa seitsemän.

Esitin idean opinnäytetyöstä kyseisissä kahdessa päiväkodissa ja pyysin ryhmien kasvattajia keskustelemaan keskenään haluaisivatko osallistua tutkimukseen. Pienten lasten ryhmät rajautuivat luonnollisesti tässä vaiheessa pois. Näin tutkimukseen osallistuvat kolme ryhmää valikoituivat vapaaehtoisuuden pohjalta. Tämän jälkeen laitoin lupakyselyn kyseisten ryhmien 3–5 vuotiaiden lasten vanhemmille. Tästä joukosta jätin pois ne lapset, joiden kanssa minulla ei ollut yhteistä kieltä tai joiden vanhempien suomen kielen ymmärrys ei ollut riittävä.

Koska tiedän, että päiväkotiryhmien toiminta voi olla hyvinkin vaihtelevaa, jopa saman päiväkodin sisällä, halusin saada näkökulmaa osallisuuteen useammasta ryhmästä. Halusin haastatteluluvan mahdollisimman monelle, koska tiesin, että kaikki lapset eivät halua haastateltavaksi. Lisäksi huolena oli, että kaikkien lasten haastatteluista ei saa riittävästi aineistoa tutkimusta ajatellen. Halusin myös haastatella kaikki kasvattajat kyseisistä ryhmistä, koska osallisuus voidaan ymmärtää niin monella eri tavalla ja halusin saada mahdollisimman kattavan käsityksen asiasta. Loppujen lopuksi, erinäisistä syistä johtuen, en pystynyt haastattelemaan kaikkia kasvattajia, mutta kuitenkin kolme kasvattajaa jokaisesta ryhmästä. Haastateltujen kasvattajien määrä ei tuntunut liian suurelta, koska jokaisessa haastattelussa tuli esiin jotain uutta näkökulmaa osallisuuteen (Hirsjärvi & Hurme 2014, 60).

Toteutin kasvattajien haastattelut yksilöhaastatteluina, koska osallisuuden ymmärtäminen ja sen toteuttaminen on ennakkokäsitysteni mukaan hyvin vaihtelevaa ja perustuu hyvin

paljon kasvattajien yksilöllisiin ominaisuuksiin. Yksi osallisuuteen suuresti vaikuttavista tekijöistä on kasvattajien asenne ja näin sain jokaisen henkilökohtaisen mielipiteen ja kokemuksen esiin. Haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja eli niissä keskusteltiin osallisuuteen liittyvistä teemoista vapaamuotoisesti (Hirsjärvi & Hurme 2014, 47–48).

Lasten haastatteluissa päädyin myös yksilöhaastatteluihin, koska kokemukseni mukaan lapset vastailevat usein samalla tavoin kuin kaveri on ensin vastannut. Olen myös esittänyt haastattelujen toteutusta sekä yksilöhaastatteluina että ryhmähaastatteluna ja päättänyt siihen lopputulokseen, että yksilöhaastattelut antavat paremmin tietoa tutkimustani ajatellen. Lasten kanssa haastattelut olivat teemahaastattelun tyyppistä keskustelua monenlaisista lapsen päiväkotielämään liittyvistä asioista, johon toin tutkimukseni kannalta tarpeellisia teemoja mukaan.

Lasten haastattelut ovat haastavampia toteuttaa kuin aikuisten haastattelut. Kysymykset pitää esittää lapsille ymmärrettävällä tavalla, riittävän yksinkertaisella kielellä ja lyhyesti. Haastattelu ei myöskään itsessään voi olla kovin pitkä. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 128–131.) Lasten haastatteluista osa ajasta kului muuhun kuin tutkimuksen kannalta olennaiseen keskusteluun. Olennaista kuitenkin on, että lapsella oli mahdollisuus kertoa myös asioista, joista itse halusi, vaikka ne eivät tutkimukseen liittyneetkään.

Olin suorittanut lähijohtamisen harjoittelun kyseisissä päiväkodeissa aiemmin saman syksyn aikana, joten olin ainakin kasvoilta tuttu kaikille lapsille, vaikka en ollutkaan työskennellyt ryhmässä. Lisäksi olin kussakin päiväkotiryhmässä yhden aamupäivän ennen haastatteluja, jotta lapsilla olisi mahdollisuus tutustua minuun ja minulla heihin edes hieman ennen varsinaisten haastattelujen aloittamista.

2.4 Tutkimustulosten analysointi

Litteroin kaikki haastattelut sanatarkasti. Lasten haastattelujen litteroinnit luin läpi useaan kertaan etsien sieltä tutkimukseen liittyvät asiat ja kirjasin ne sekä ikäryhmittäin että päiväkotiryhmittäin. Sen jälkeen tein kokonaiskoonnin kaikista lasten haastatteluista jakaen

ne haastatteluissa ilmi tullessiin osa-alueisiin: leikki, nukkuminen, ruokailut, ulkoilu /pukeutuminen, päätöksen tekeminen, lasten kuuntelu, mitä lapsi haluaisi tehdä toisin, mitä jos lapset päättäisivät asioista ja muut esille tulleet asiat.

Kasvattajien haastattelujen litteroinnit luin läpi ja tummensin teksteistä kaikki osallisuuden liittyvät asiat. Sen jälkeen tiivistin jokaisen asian lyhyeksi lauseeksi ja kokosin lauseet sekä päiväkotiryhmittäin että ammattinimikkeittäin. Näin sain selvennettyä laajaa aineistoni (Hirsjärvi & Hurme 2014, 137). Tämän jälkeen kävin litteroinnit läpi uudelleen ylivivaten ja vertasin niitä kokoamiini lauseisiin. Näin varmistin, että jokainen oleellinen asia tulee huomioitua. Tiivistin lauseita vielä mahdollisimman paljon käsitteiksi, mikäli se oli mahdollista ja sen jälkeen tein kokonaisuudesta koonnin.

Luokittelin aineistoa sen perusteella, mihin tutkimuskysymykseen ne vastaavat, jotta kokonaisuus selkiytyisi. Sitten luokittelin samankaltaisia käsitteitä toisiinsa ja muodostin niistä yläkäsitteitä. Näin sain tiivistettyä aineistoa vielä lisää. Näiden jälkeen pohdin haastatteluilla keräämääni tietojen yhteyttä teorialtietoon ja etsin mahdollisia yhteneväisyyksiä sekä eroavaisuuksia. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 143–150.)

Tarkastelen tutkimustani sekä teoria- että aineistolähtöisesti. Pääpaino on teorialähtöisyydellä, koska tarkastelen tuleeko haastatteluissa ilmi teoriaan pohjautuvia seikkoja. Haluan kuitenkin tarkastella aineistoa myös avoimesti, mikäli sieltä nousee osallisuuden kannalta esiin jotakin uutta tai muuten merkityksellistä tietoa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniikka 2006.)

Vertailen myös eri ryhmien välillä käsityksiä osallisuudesta sekä sen näkymisestä arjessa sekä lasten että kasvattajien osalta. Lisäksi tarkastelen löytyykö eroavaisuuksia lasten iän ja kasvattajien ammattinimikkeen perusteella. Analyysin avulla voin erotella osallisuutta tukevia keinoja sekä myös sitä estäviä elementtejä. Analyysistani voi olla hyötyä jatkossa lasten osallisuuden kehittämisessä.

2.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimus kuvaa sitä, mitä tapahtuu kolmessa pirkkalalaisessa päiväkotiryhmässä. Laadullinen tutkimus perustuu aina ihmisten henkilökohtaisiin näkemyksiin ja kokemuksiin

eikä sitä voida sinänsä yleistää. Kuitenkin on täysin mahdollista, että mikäli samanlainen tutkimus toteutettaisiin missä tahansa suomalaisessa päiväkotiryhmässä, tulokset olisivat samankaltaisia.

Aineiston luotettavuus on riippuvainen myös sen laadusta (Hirsjärvi & Hurme 2014, 184). Laadun takaamiseksi tein haastattelurungot etukäteen (Liite 1.). Kasvattajien haastatteluissa oli muutama teema, joihin mietin jo etukäteen lisäkysymyksiä. Olin varmistanut, että tallennuslaitteeni toimii ja mukani olivat aina varapatterit. Haastattelun lopulla tarkistin haastattelurungosta, että olin esittänyt kaikki etukäteen ajattelemi kysymykset.

Luotettavuuden kannalta on hyvin tärkeää, että en tutkijana ohjaile haastateltaviani. Tämä on erityisen suuri haaste lasten kohdalla. Pidän kuitenkin vahvuutenani pitkää kokemustani lasten parissa, joten luotin siihen, että osasin toimia tilanteen vaatimalla tavalla. Olen myös esitellyt tutkimusmenetelmäni. Luotettavuuteen liittyvistä syistä johtuen en myöskään valinnut haastateltavaksi oman alueeni päiväkotiryhmiä, joissa olisin ollut liian tuttu haastattelija kasvattajia ajatellen.

Luotettavuutta voi heikentää se, että kokemukset ovat aina subjektiivisia. Toisaalta, subjektiivisia kokemuksia juuri laadullisella tutkimuksella haetaan. Lasten kohdalla täytyy kuitenkin suhtautua kokemuksiin kriittisemmin, koska lapset elävät enemmän hetkessä ja saattavat hyvinkin vastata eri päivinä samaan kysymykseen eri tavoin. Lasten on vaikea hahmottaa kokonaisuutta ja heidän vastauksiinsa vaikuttaa usein viimeisimmät kokemukset kysytystä asiasta.

Eettisesti ajatellen tutkimukseni aihe ei ole ketään loukkaava. Kaikki haastateltavat, niin lapset kuin aikuiset, osallistuivat tutkimukseen vapaaehtoisesti. Lasten vanhemmilta oli lisäksi pyydetty kirjallinen suostumus osallistumiseen. On tärkeää välttää ohjailua haastattelutilanteissa sekä mahdollisissa havainnointitilanteissa, ei pelkästään luotettavuuden vaan myös eettisyyden näkökulmasta. Opinnäytetyössä on myös huolehdittava siitä, että haastateltavien anonymiteetti säilyy. Haastattelut saattavat tunnistaa itsensä sitaateista, mutta kenellekään muulle se ei ole mahdollista. Analyysivaiheessa on tärkeää tarkastella tuloksia objektiivisesti ja rehellisesti sekä hyväksyä tulokset sellaisenaan, huolimatta mahdollisista ennakkoajatuksista.

3 LAPSEN OSALLISUUDEN MÄÄRITTELYÄ

3.1 Osallisuus ja sen merkitys

Osallisuutta ei voi määritellä yksiselitteisesti. Toisaalta tarkan määritelmän puuttuminen on antanut mahdollisuuden kehittää osallisuustoimintaa. Osallisuus ja osallistuminen ovat kaksi eri asiaa, ainakin suomenkielessä, koska esimerkiksi englanninkielen ”participation” tarkoittaa sinänsä molempia käsitteitä. (Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012, 14–15.) Osallistuminen on kuitenkin enemmän toiminnassa mukana oloa, kun taas osallisuus on toimintaan ja sen suunnitteluun vaikuttamista (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 47). Osallistuminen voi kuitenkin toimia osallisuutta vahvistavana tekijänä (Nivala & Ryyänen 2013, 24).

Sosiaalipedagogisen osallisuuskäsityksen mukaan ihminen on osallinen silloin, kun hän on yhteisön jäsen, osallistuu yhteisön toimintaan ja tuntee olevansa osa yhteisöä. Yksilön tulee haluta olla yhteisön jäsen, mutta yhteisön pitää myös hyväksyä yksilö jäsenekseen. Yhteisöllä tarkoitetaan pientä ja konkreettista lähiyhteisöä, mutta myös abstraktimpaa yhteisöä, kuten yhteiskuntaa. Eri yhteisöissä ihminen voi kokea erilaista osallisuutta. (Nivala & Ryyänen 2013, 26–27.)

Osallisuutta voidaan määritellä myös sen vastakohtan kautta eli osattomaksi jäämisen tai syrjäytymisen käsitteillä (Turja 2012, 46–47). Osallisuuden käsitettä voi selventää myös muiden vastakäsitteiden avulla eli mitä osallisuus ei ole. Se ei ole passiivisuutta vaan aktiivisuutta ja osallistumista. Osallisuus ei myöskään ole välinpitämättömyyttä vaan kiinnostusta ympäristöä kohtaan ja vaikuttamisen halua. (Nivala & Ryyänen 2013, 19.)

Osallisuus perustuu aina vapaaehtoisuuteen, tasavertaisuuteen ja dialogisuuteen. Osallisuuteen voi vaikuttaa toiminnallaan eli mahdollistamalla osallisuus. Osallisuudesta puhuttaessa käytetään välillä termiä osallistaminen. Osallistamisella on kuitenkin negatiivinen sävy, koska osallisuuden on oltava vapaaehtoista. Parempi olisikin käyttää esimerkiksi lapsen osallisuuden mahdollistaminen –termiä, jolla on puolestaan positiivinen sävy. (Turja 2012, 47.)

Osallisuus edistää lapsen kasvua, hyvinvointia ja mielikuvitusta (Theobald, Danby & Ailwood 2011, 23). Kun lasta kuunnellaan, hän saa mahdollisuuden olla yhteiskunnan jäsen ja oman elämänsä asiantuntija (Karlsson, Aalto & Hietanen 2011, 84). Jotta osallisuutta syntyisi ja se kehittyisi, tarvitaan tietoa osallisuuden erilaisista muodoista sekä sen edellytyksistä ja tavoitteista (Turja 2011, 25). Myöhemmin tässä opinnäytetyössä, luvussa neljä, käsitellään tarkemmin osallisuuteen liittyviä tekijöitä.

Osallisuus ei perustu pelkästään hyvään tahtoon, vaan se on velvoite, koska eräät lait ja sopimukset vaativat sitä. Sitä ei tule nähdä kuitenkaan pakkona vaan mahdollisuutena, sillä lasten osallisuus tuo esiin uudenlaisia näkökulmia. Osallisuuden avulla voidaan kehittää palveluja, mutta myös kasvattajan omaa ammatillista asiantuntijuutta. Osallisuuden myötä lapsen itseluottamus ja itsetunto lisääntyvät ja lapsi oppii muun muassa keskustelu- ja ryhmätyötaitoja. (Turja 2011, 26.)

3.2 Lapsen oikeus osallisuuteen asiakirjoissa

Osallisuuden eri muodot näkyvät jo YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa, vaikka sanaa osallisuus ei siellä esiinnykään. Osallistumisen oikeudesta esimerkiksi kulttuurielämään kuitenkin puhuttiin jo silloin. Yleissopimuksessa nostetaan esiin muun muassa lapsen oikeudet ilmaista mielipiteitään ja tulla kuulluksi. Itsensä ilmaisemisen lisäksi sopimuksessa mainitaan, että lapsen näkemykset on myös otettava huomioon. (YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus.)

Lapsen oikeuksien sopimuksessa mainitaan, että lapsella on oikeus saada tietoa. Erityisesti sellaista tietoa, millä on merkitystä lapsen sosiaalisen, hengellisen ja moraalisen hyvinvoinnin sekä terveyden edistämisen kannalta. Sopimuksessa mainitaan myös velvollisuudesta tiedottaa niin lapsia kuin aikuisia sopimuksen sisällöistä. (YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus.)

Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman arvopohja perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Varhaiskasvatussuunnitelmassa lapsen ihmisarvo nostetaan tärkeimmäksi arvoksi lapsen oikeuksien sopimuksesta. Siihen kuuluvat lapsen edun huomioiminen, tasa-arvoinen kohtelu, lapsen oikeus täysipainoiseen kehittymiseen sekä lapsen mielipiteen huomioiminen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 12.)

Varhaiskasvatuksessa pyritään edistämään lapsen hyvinvointia. Lapsen pitää kokea olevansa arvostettu ja hänen pitää tulla kuulluksi ja nähdyksi. Lapsen pitää saada kokea kuuluvansa vertaisryhmään. Vaikka varhaiskasvatussuunnitelma ei tuo juurikaan esiin käsitteenä lapsen osallisuutta, niin siihen kuuluvia elementtejä kylläkin. Edellä mainittujen seikkojen lisäksi esimerkiksi toimintaympäristön suunnittelusta mainitaan, että lapset voivat osallistua suunnitteluun. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 15, 18.)

Kasvattajan tulee olla sensitiivinen ja kuunnella lasta sekä antaa hänelle mahdollisuus aloitteiden tekoon. Kasvattajan tulee myös tunnistaa sekä sanallisia että sanattomia viestejä. Varhaiskasvatusympäristön tulee olla turvallinen ja myönteinen sekä kannustava. Hyvä varhaiskasvatusympäristö mahdollistaa myös toimimisen pienryhmissä. Kasvattajat luovat yhdessä lasten kanssa ilmapiirin, jonka pitäisi olla sellainen, että siinä voi kokea osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 16–18, 21.)

Vasu2017 teemapajassa marraskuussa 2015 käsiteltiin yhtenä teemana lasten osallisuutta (Teematyöpaja 2015). On siis mahdollista ja jopa todennäköistä, että uudistetussa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa lapsen osallisuus tuodaan esiin nykyistä näkyvämmiin. Uudistuksen taustalla on varhaiskasvatuslaki, joka tuli voimaan elokuun alussa 2015 (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden uudistaminen 2015).

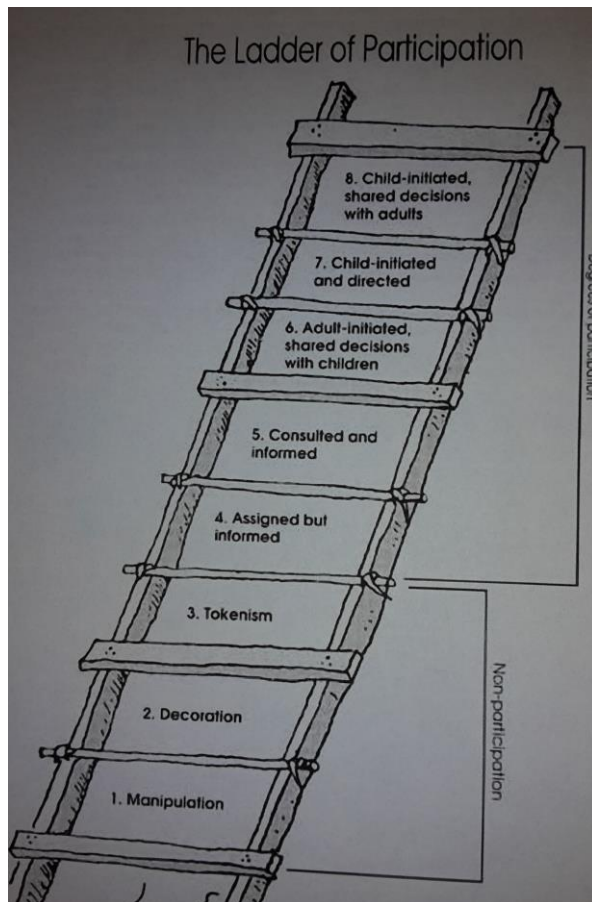
3.3 Osallisuuden erilaisia määrittelymalleja

3.3.1 Roger Hart

Roger Hart kuvaa osallisuuden eri tasoja kahdeksan askelman tikapuilla (kuva 1), jossa osallisuus lisääntyy askelmalta toiselle noustessa. Kolme alinta tasoa kuvaavat kuitenkin tilannetta, jossa osallisuus ei toteudu. Ensimmäisellä tasolla lapsia vain ohjailaan toimimaan, jopa manipuloidaan. Lasten prosessiin osallistumisesta on vaikeaa löytää todisteita, koska niitä ei juurikaan ole. Toisella tasolla lapset ovat toiminnassa mukana lähinnä koristeina, aikuiset eivät edes yritä esittää että toiminta olisi lapsista lähtevää. Kolmannella tasolla lapsilta kysytään muodon vuoksi mielipiteitä, mutta niillä ei ole oikeasti merkitystä. (Hart 1992, 8–9.)

Varsinainen osallisuus alkaa neljännestä tasosta. Silloin lasten mielipiteitä kyllä kuunnellaan ja kunnioitetaan, mutta aikuiset tekevät päätökset. Lapsilla on kuitenkin merkityksellinen rooli jollakin tasolla. Viidennellä tasolla lasten mielipiteet otetaan vakavasti huomioon, vaikka aikuiset yhä edelleen tekevät päätökset. Kuudennella tasolla aikuiset tekevät edelleen toiminnan aloitteet, mutta lapset otetaan mukaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Seitsemännellä tasolla lapset voivat tehdä aloitteita toimintaan ja johtaa sitä. Kahdeksannella tasolla lapset ja aikuiset tekevät päätökset yhdessä ja ovat tasavertaisia. Yleensä ylimmille tasoille eivät nuoremmat lapset pysty edes pääsemään, vaan niihin tarvitaan iän mukanaan tuomia erilaisia taitoja. (Hart 1992, 11–14.)

Lapset tarvitsevat aikuisten apua kehittyäkseen ja voidakseen tulla osalliseksi. Aikuisten tulee oppia kuuntelemaan, tukemaan ja ohjaamaan lapsia. Lisäksi aikuisten pitää oppia tietämään koska olla äänessä ja koska hiljaa. Koska jokainen lapsi on yksilö ja kehittyy eri tahtiin, on aikuisen tärkeää huomata jokaisen lapsen kyvyt ja taidot sekä tuen tarpeet, jotta voi mahdollisimman hyvin tukea lapsen osallisuutta. (Hart 1992, 31.)

KUVA 1. Osallisuuden tikapuut (Hart 1992, 8)

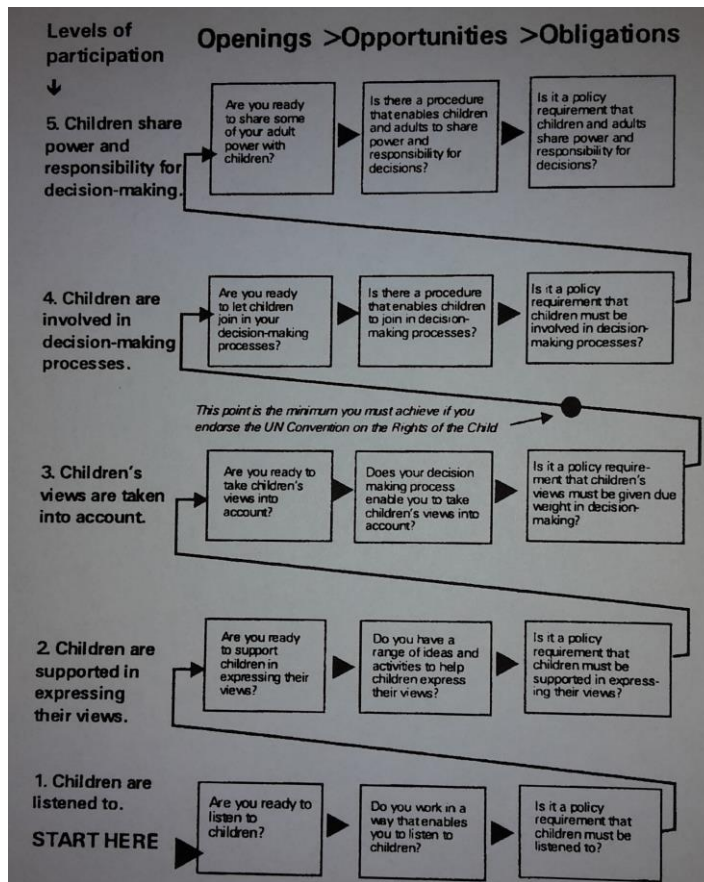
3.3.2 Harry Shier

Harry Shier (2001) haluaa tarjota vaihtoehdon Hart:n tikapuille esittelemällä oman osallisuus-mallinsa, joka koostuu viidestä tasosta. Shier toivoo mallinsa toimivan työkaluna työntekijöille, jotta nämä voivat tarkastella osallisuutta eri näkökulmista. Hänen mukaansa Hart:n tikapuu-mallin eniten arjessa hyödynnetty osuus on kolme alinta tikasta, jotka eivät edes kuvaa osallisuutta. (Shier 2001, 109–110.)

Shier (2001) kuvaa malliaan osallisuuden poluksi (kuva 2), jossa jokainen viidestä tasosta koostuu kolmesta asteesta: aloitus, mahdollisuus ja velvollisuus. Aloitus asteella työntekijä on sitoutunut ja valmis työskentelemään tällä tasolla. Mahdollisuus asteella toiminta ja osallisuus mahdollistuvat muun muassa riittävien resurssien ja kasvattajan taitojen myötä. Velvollisuus asteella toimintapa on osa organisaation toimintamallia ja työntekijöiden oletetaan toimivan siten. (Shier 2001, 110.)

Ensimmäisellä tasolla lapsia kuunnellaan, mutta itseilmaisuuksiin ei kannusteta. Ajatellaan, että lasten pitää vain antaa leikkiä, heillä ei ole mitään sanottavaa. Toisella tasolla lasten ajatuksia halutaan tietää ja heitä tuetaan mielipiteiden ilmaisussa. Kolmannella tasolla lasten mielipiteet myös huomioidaan. Vasta kolmas taso täyttää lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisen osallisuuden minimitason. Vaikka sopimus ei sitä vaadikaan, niin lapsille olisi hyvä antaa palautetta heidän ajatuksistaan ja toiveistaan. Esimerkiksi, miksi ei voitu toimia lapsen ehdottamalla tavalla. (Shier 2001, 111–113.)

Neljännellä tasolla lapset ovat mukana päätöksentekoprosessissa. Lapset ja aikuiset miettivät yhdessä asioita ja tekevät päätökset oikeasti yhdessä, ei kuten kolmannella tasolla, jossa lasten mielipiteitä kuunnellaan, mutta aikuiset tekevät päätökset niiden pohjalta. Viidennellä tasolla lapset ja aikuiset jakavat vallan ja vastuun päätösten teossa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lasta pitäisi painostaa vastuun ottamiseen, jos he eivät sitä halua tai eivät siihen pysty. (Shier 2001, 113–115.)

KUVA 2. Osallisuuden polku (Shier 2001, 111)

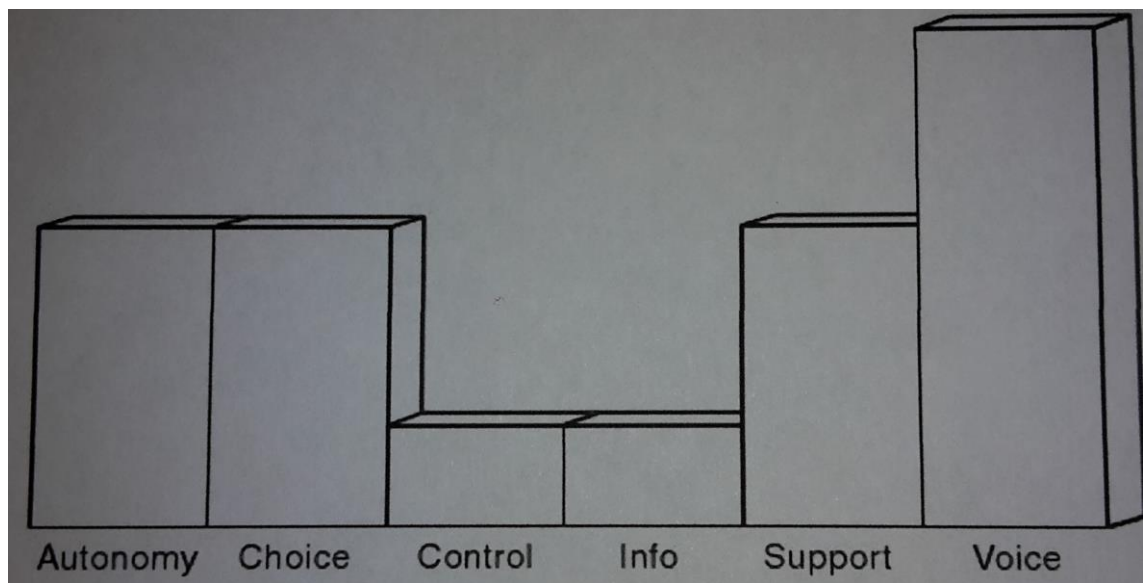
3.3.3 Nigel Thomas

Nigel Thomas (2000) on sitä mieltä, että Roger Hart:n tikapuu-malli on liian lineaarinen siihen nähden, että lapsen osallisuus on moniulotteista. Lapsen osallisuus voi olla jossakin asiassa heikkoa, kun taas vastaavasti jossakin toisessa asiassa lapsi voi olla vahvasti osallinen. Osallisuus koostuu monesta erilaisesta asiasta, eikä se ole yksiselitteistä. Tikapuumalli on tästä huolimatta käyttökelpoinen, mutta omalla mallillaan Thomas haluaa tuoda esiin sen, minkälaisia asioita on huomioitava, kun puhutaan lasten osallistumisesta päätöksentekoon. (Thomas 2000, 174–176.)

Thomas (2000) kuvailee osallisuutta mieluummin kiipeilyseinänä (kuva 3), joka levittäytyy sekä sivu- että pystysuuntaisesti ja on epätasainen ja jonka päälle pääsee montaa reittiä. Tärkeimpinä huomioitavina seikkoina päätöksen tekoon liittyen hän nostaa esiin seuraavat: lapsen mahdollisuus osallistumiseen ja osallisuuteen, lapsen tieto tilanteesta ja oi-

keuksistaan, lapsen valta päätöksentekoprosessissa, lapsen mielipiteen ilmaisu, lapsen tukeminen itsensä ilmaisussa sekä lapsen itsenäinen päätöksenteko. (Thomas 2000, 175–176.)

Lapset tarvitsevat erilaisissa asioissa erilaisen määrän tukea osallisuuden toteutumiseksi. Joku saattaa tarvita paljonkin tukea jo siihen, että uskaltaa olla mukana ja näin tulla osalliseksi. Jollekin saattaa riittää se, että hän saa riittävästi tietoa ja mahdollisuuden itsensä ilmaisuun, jolloin hän pystyy ottamaan osaa keskusteluun ja kertomaan mielipiteensä. (Thomas 2000, 176–177.)

KUVA 3. Osallisuuden ”kiipeilyseinä” (Thomas 2000, 176)

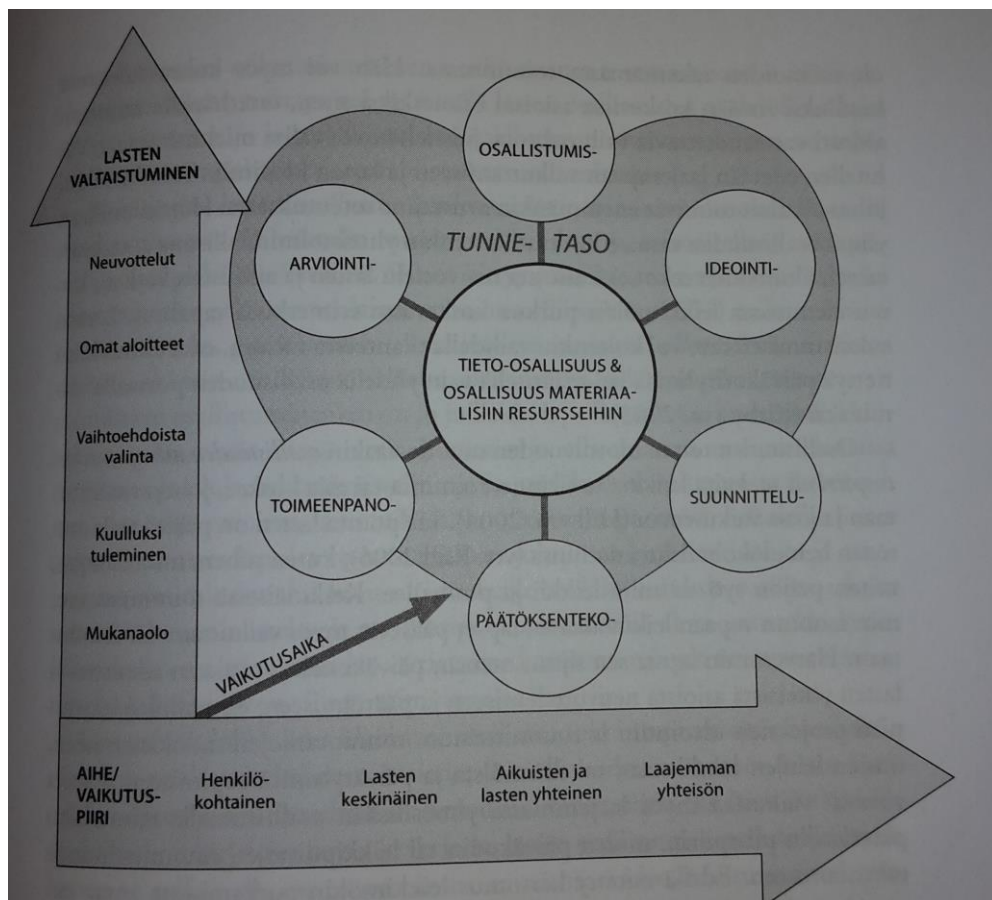
3.3.4 Leena Turja

Turja (2012) kuvaa osallisuutta moniulotteisesti (kuva 4): valtaistuminen, osallisuuden aihe ja vaikutuspiiri, ajallinen ulottuvuus sekä konkreettinen toimintaprosessi ja osallisuuden tunne. Valtaistumista tapahtuu, kun lapset kokevat voivansa vaikuttaa asioihin ja heidän osallisuutensa taso nousee. Vaikuttamaan lapset taas pystyvät paremmin, kun aikuinen jakaa valtaansa eli esimerkiksi tietojaan toimintaan vaikuttavista seikoista. Lapsella osallisuus alkaa mukanaolosta ja valintojen tekemisestä. Mitä enemmän on osallisuutta, sitä merkityksellisemmiksi lapsen omat ideat nousevat, ja sitä pienempi on aikuisen rooli. Valtaistumisen taso voi vaihdella tilanteesta toiseen. (Turja 2012, 49–50.)

Lapset pääsevät helpommin vaikuttamaan henkilökohtaisiin asioihin, kuten siihen mitä syö tai mitä leikkii. Mutta harvemmin lapset pääsevät mukaan vaikuttamaan koko päiväkotia koskeviin asioihin, kuten esimerkiksi lelujen hankintaan tai toimintatilojen muokkaamiseen. Usein lasten vaikuttamisen aiheet ovat rajattuja ja vaikutuspiirit pieniä. (Turja 2012, 50.)

Toiminnot, joihin lapset pääsevät vaikuttamaan, voivat olla lyhyt- tai pitkäkestoisia. Useammin lapset pääsevät vaikuttamaan kertaluontoisiin toimintoihin kuten vaikkapa metsäretkeen. Harvemmin lapset pääsevät sen sijaan mukaan esimerkiksi sääntöjen laadintaan. Tosin kertaluontoisistakin toiminnoista voi muodostua pysyvämpi toimintamalli. (Turja 2012, 50.)

Osallisuuden tunne on tärkeää, mutta myös todellinen, konkreettinen toimintaprosessiin osallistuminen. Toimintaprosessi sisältää ideointia, suunnittelua, päätöksentekoa, toimintaa ja arviointia sekä myös osallistumista. Jotta lapsi voi osallistua prosessiin, hänen on tiedettävä riittävästi tavoitteista ja muista toimintaa säätelevistä seikoista sekä käytettävissä olevista materiaaleista ja tiloista. (Turja 2012, 51.)

KUVA 4. Osallisuuden moniulotteisuus (Turja 2012, 49)

3.3.5 Osallisuuden erilaisten määrittelymallien merkitys

Edes asiantuntijat eivät ole yhtä mieltä siitä, miten osallisuus määritellään ja miten sitä kuvataan. Se kuvaa hyvin osallisuuden moninaisuutta. Nämä edellä esiteltyt mallit tuovat jokainen esiin jotain oleellista osallisuudesta ja sen kuvaamisesta. Mikään malleista ei ole se ainoa oikea, vaan jokainen malli on tarpeellinen ja jokaisella on omat hyvät ja huonot puolensa. Erilaiset tilanteet vaativat erilaista tarkastelutapaa. Yhteistä kaikille malleille on kuitenkin se, että ne toimivat työkaluina, kun tarkastelemme osallisuuden toteutumista. Tärkeää ei ole se, mitä mallia käyttää, vaan se, että miettii miten ja missä tilanteissa osallisuus toteutuu.

Hart:n tikapuu-malli kuvaa kuinka askel askeleelta nouseaan ylemmäs osallisuuden määrässä ja se kannustaa nimenomaan tavoittelemaan parempaa. Tikapuu-malli on yksinkertainen, mutta keskittyy toiminnan suunnitteluun eivätkä ylimmät tasot ole pienimpien lasten saavutettavissa. Shier:n polku-malli huomioi osallisuuden yksilötasolta organisaation tasolle ja tarjoaa näin laajemman näkemyksen osallisuuteen. Polku-malli vaikuttaa ensisilmäyksellä monimutkaiselta ja vaatiikin perehtymistä asiaan, ennen kuin sen merkitys selkiintyy.

Thomas kehitti oman kiipeilyseinänsä vastatakseen tikapuu-mallin suoraviivaisuuteen. Kiipeilyseinä-malli kuvastaa hyvin sitä, että osallisuuden aste ei ole joka asiassa samanlainen. Kiipeilyseinä-malli on kuitenkin hyvin pelkistetty. Turjan moniulotteisuus-mallissa puolestaan yhdistyy kokonaisvaltaisesti, muidenkin esiin tuomat, osallisuuteen vaikuttavat moninaiset tekijät.

4 LAPSEN OSALLISUUTEEN LIITETTÄVIÄ KÄSITTEITÄ SEKÄ SIIHEN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ

4.1 Toimijuus

Osallisuus on aktiivista toimijuutta, ei pelkästään passiivista mukanaoloa. Kun lapsen ajattelulla ja mielipiteillä on merkitystä, hän oppii myös kantamaan vastuuta. Lapsi oppii huomioimaan toiset ihmiset ja tekemään kompromisseja. Mielipiteiden ilmaisua voi harjoitella ja lapsi oppii myös perustelemaan mielipiteitään, mutta ensin tarvitaan joku, joka kysyy mielipidettä. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 52–54.) Mikäli osallisuus jää sen varaan, että lapsi on aloitteellinen, niin vaarana on, että osallisuus ei toteudu kaikkien lasten kohdalla. (Turja 2007, 172). Kasvattajien velvollisuus on tarjota lapsille ympäristö, jossa näitä taitoja pääsee harjoittelemaan.

Toimijuus näkyy aloitteellisuutena, osallisuutena, mielipiteiden ilmaisemisena, avun pyytämisen taitona, uuden ideoimisena ja tunteena siitä, että voi vaikuttaa asioihin ja omaan oppimiseen. Toimijuus vaikuttaa lapsen minäkuvan rakentumiseen ja elämänhallinnan tunteeseen. Toimijuus on myös vastuullisuutta. Kasvattajan velvollisuus on tukea toimijuuden syntymistä ja ylläpitää sitä, ei tukahduttaa mahdollisuuksia toimijuuteen. Myös oppimisympäristöt voivat tukea toimijuutta. Oppimisympäristöllä tarkoitetaan fyysisiä, sosiaalisia, kulttuurisia, teknisiä, kognitiivisia ja affektiivisia ympäristöjä eli siis kaikkea sitä missä oppimista tapahtuu. (Kronqvist & Kumpulainen 2011, 43–47.)

Mielipiteiden ilmaisemisen lisäksi osallisuuteen kuuluu vahvasti kuulluksi tulemisen kokemus sekä vaikuttamisen mahdollisuus itseään koskevissa asioissa. Tietoisuus omista vaikuttamisen mahdollisuuksista lisää lasten itsetuntoa sekä voimaannuttaa. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikki lasten ideat täytyy toteuttaa, mutta niistä täytyy voida keskustella. Osallisuus kehittää myös yhdessä elämisen taitoja. (Turja 2012, 47, 52.) Lapsen mielipiteiden kysyminen kannustaa lasta ajattelemaan itsenäisesti, jolloin ajattelun taidot kehittyvät. Lapsi oppii myös kuuntelemaan, neuvottelemaan ja sopimaan eli kaikkia niitä taitoja, joita demokratiassa tarvitaan. (Turja 2007, 170.) Osallisuuden kokemukset ovat positiivisia kasvukokemuksia. Ne auttavat lasta löytämään voimavaroja. (Virkki, Nivala, Kiilakoski & Gretschel 2012, 181.)

Vaikka kasvattajien tekemät päätökset olisivat kuinka lapsiystävällisiä, niin se ei kuitenkaan lisää lasten toimijuutta. Lasten täytyy saada itse kokea, että heidän mielipiteillään on merkitystä. Kasvattajan tekemät valinnat lapsen puolesta eivät auta lasta oppimaan ja ajattelemaan itsenäisesti, eikä myöskään huomaamaan valintojen seurauksia. Lapsen on hyvä oppia ajattelemaan itse esimerkiksi sitä, millaisilla vaatteilla olisi hyvä kulloinkin lähteä ulos tai milloin kannattaa käydä vessassa. (Kataja 2014, 63.)

4.2 Yhteisöllisyys

Osallisuus liittyy kiinteästi yhteisöihin ja yhteisöllisyyteen. Kukaan ei voi yksin olla osallinen. Näin ollen vastavuoroista vuorovaikutusta tarvitaan aina osallisuuden ja sen tunteen syntymiseksi. Osallisuus on yhteisössä mukana oloa ja yhteisöllisyyden tunnetta. Voidaan sanoa, että nimenomaan osallisuuden tunne erottaa osallisuuden ja osallistumisen toisistaan. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 47–48.) Osallisuus tuo myös turvaa lapselle yhteisöön kiinnittymisen myötä (Eskel & Marttila 2013, 86). Lapsi tarvitsee toisia ihmisiä ja yhteisöä sekä johonkin kuulumisen tunnetta (Mattila 2011, 94).

Varhaislapsuus on hedelmällistä aikaa yhteisöllisyyteen kasvulle. Kun puhutaan varhaiskasvatuksesta kasvuyhteisönä, sillä tarkoitetaan sekä lasten keskinäisiä suhteita että kasvattajien keskinäisiä suhteita ja lisäksi lasten ja kasvattajien välisiä suhteita. Varhaiskasvatuksessa, kuten usein muulloinkin, kasvuyhteisö on toiminnallinen yhteisö, joka kehittyy vuorovaikutuksessa. (Eskel & Marttila 2013, 76.) Päiväkodissa lapsi saa ensikosketuksensa yhteiskunnalliseen palvelujärjestelmään. Hän oppii kulttuurisia ja sosiaalisia valmiuksia, joita tarvitsee myöhemminkin. Päiväkoti-yhteisö voi myös olla lapselle ensimmäinen perheen ulkopuolinen yhteisö. (Virkki ym. 2012, 180.)

Varhaiskasvatuksessa toimitaan aina ryhmässä; kasvetaan, kehitytään ja opitaan siinä. Varhaiskasvatus on siis yhteisöllistä toimintaa arjessa. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 48, 52.) Yhdessä huomataan enemmän kuin yksin. Ryhmässä voi keskustella ja saada apua ja tukea. (Eskel & Marttila 2013, 85.) Aiemmin korostettiin lasten yksilöllisyyttä, mutta nyt pinnalla ovat käsitteet yhteisöllisyys ja yhdessä toimiminen. Yhdessä toimimisella tarkoitetaan myös aikuisten ja lasten välistä yhteistä ja tasavertaista toimintaa. (Turja 2012, 46.) Yhteisöllisyyttä lisää se, että eri jäsenten merkityksellisyys tehdään näkyväksi (Eskel & Marttila 2013, 78).

Yhteisöllisyys vaatii avoimuutta, toisten kunnioitusta, keskustelua, kuuntelua ja neuvottelua. Ryhmässä toimimisen edellytyksenä ovat sosiaaliset valmiudet ja taidot. Taitojen kehittymiseksi lapsen tulee saada olla osallisena yhteisössä ja tulla kuulluksi. (Eskel & Marttila 2013, 76–77.) Näin ollen osallisuus ja yhteisöllisyys kietoutuvat toisiinsa tiiviisti. Kumpaakaan ei voi olla ilman toista ja molempia tarvitaan, jotta toisen kehittyminen on mahdollista. Sellaiset lapset, jotka ovat itse saaneet tukea aikuisilta, ja ovat jakaneet omia kokemuksiaan, voivat rakentaa ryhmähenkeä ja yhteisöllisyyttä (Leinonen 2014, 37).

Lapsen omat kiinnostuksen kohteet eivät välttämättä mene yksiin muun ryhmän kiinnostuksen kohteiden kanssa ja se voi synnyttää jännitteitä (Theobald ym. 2011, 22). Kaikkien mielipiteitä on kuitenkin kuultava ja sitten on vain löydettävä kaikkia tyydyttävä ratkaisu. Se vaatii kuuntelua, toisen huomioimista ja neuvottelua. Eli osallisuuden myötä lapsi oppii demokraattisia toimintatapoja. (Turja 2011, 30.)

4.3 Kasvattajien asenne

Aiemmin aikuisen tehtävänä varhaiskasvatuksessa oli tarkkailla lapsia ja sen perusteella suunnitella toimintaa, jota uskoi heidän tarvitsevan. Osallisuuden periaatteissa lähdetään kuitenkin liikkeelle siitä, että suunnitellaan yhdessä lasten kanssa. Lapset tarvitsevat tietoa ja materiaalisia resursseja, jotta osallisuus voi toteutua. Aikuisten on annettava tietoa lapsille, jotta lapset voivat olla mukana suunnittelemassa. ja tiedon on oltava sellaisessa muodossa, että lapsi pystyy sitä käsittelemään. Lapsilla on oltava myös mahdollisuus käyttää päiväkodin tiloja ja välineitä osallisuuden mahdollistamiseksi. Osallisuuden mahdollistaminen on luottamuksen osoitus lasta kohtaan. (Turja 2012, 43, 51–52.)

Osallisuuden mahdollistaminen lähtee ensisijaisesti aikuisten asenteista. Monesti pelätään osallisuuden olevan aikaa ja resursseja vievää toimintaa, mutta silloin on yleensä kysymys siitä, että osallisuus ja sen merkitys on ymmärretty väärin. Osallisuus vaatii kasvattajalta heittäytymistä ja itseluottamusta. Varhaiskasvatuksessa on käytävä keskustelua osallisuuden tärkeydestä ja siitä, mitä se konkreettisesti tarkoittaa sekä siitä, miten osal-

lisuutta voidaan kehittää. (Turja 2012, 53.) Laadukasta varhaiskasvatusta tuotetaan kasvattajien sensitiivisyydellä sekä emotionaalisella sitoutumisella, ei pelkillä resursseilla (Roos 2014, 43).

Yleinen ajattelutapa on myös se, että koska lapset eivät osaa ajatella kokonaisuutta, niin heidän ajatuksensa ja mielipiteensä eivät ole realistisia (Thomas 2007, 202). Lasten ajatellaan olevan kykenemättömiä muodostamaan mielipiteitä omasta elämästään ja tekemään päätöksiä sitä koskien (Theobald ym. 2011, 19). Lisäksi huoli siitä, saako lapsi nauttia lapsuudestaan, on yleinen. Ajatellaan, että osallisuuden myötä lapsi pakotetaan ottamaan vastuuta ja hänen oletetaan toimivan kuin pieni aikuinen. (Thomas 2007, 202–203.)

Kasvattajalla on oltava halu kuunnella lasta ja rohkeutta heittäytyä. Lasten ideoihin ja aloitteisiin on osattava tarttua. Kasvattajan tulee olla tietoinen tavoitteista niin yksilö- kuin ryhmätasolla sekä omista asenteista ja arvoista ja niiden vaikutuksista työhön. Kasvattajalla tulee olla myös halua kehittää työtään. Spontaanisuus ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin suunnittelematon ja päämäärätön. Osallisuus vaatii onnistuakseen kasvattajalta sensitiivisyyden lisäksi läsnäoloa, havainnointia ja tavoitteellisuutta. (Kataja 2014, 61, 72, 74.)

Ikävän usein toiminnassa ei ajatella lasten osallisuutta, vaan sitä, että toiminta olisi mahdollisimman vaivatonta. Lisäksi pitäisi puhua enemmän osallisuuden kulttuurin kehittämisestä eikä siitä, että lasten päiväkotipäivään sisältyy hetkiä, jolloin lapset voivat kokea osallisuutta. (Roos 2014, 50.) Osallisuus nähdään usein resursseja ja aikaa vievänä toimintatapana. Lisäksi sanotaan, että varhaiskasvatussuunnitelman vaatimukset ovat niin suuria, ettei tyhjää tilaa osallisuuden toteuttamiselle löydy kalenterista. Kasvattajan pitäisi kuitenkin oppia näkemään arjen keskellä yhteiset oppimisen ja elämyksien hetket, joihin on mahdollisuus tarttua. Tärkeämpää olisi miettiä miksi tehdään, kuin mitä tehdään. (Kataja 2014, 58–59.)

Kasvattajat saattavat pelätä valtansa ja kasvatusvastuunsa menettämistä lapsille, mikäli lasten osallisuus lisääntyy. Osa kasvattajista on myös sitä mieltä, että lasten ei tarvitse tai että he eivät osaa osallistua päätöksentekoon. Lasten ja aikuisten ajatusmaailmojen välillä on kuilu; aikuiset ajattelevat tulevaisuutta ja lapset elävät enemmän nykyhetkessä. (Turja

2007, 169, 174.) Päiväkodeissa pitäisi olla enemmän lapsista lähtevää joustavuutta (Virkki ym. 2012, 184).

4.4 Kohtaaminen

Lasten osallisuus toteutuu päivittäisissä kohtaamisissa tai yhtä lailla se voi myös estyä niissä (Leinonen 2014, 17). Kohtaaminen on enemmän kuin tapaaminen. Se edellyttää rohkeutta, nöyryyttä ja toisen arvostamista. (Mattila 2011, 15–17.) Ihmisen kohtaaminen vaatii pysähtymistä. Toisen ihmisen kuuntelu vaatii asiaan paneutumista ja aitoa läsnäoloa. (From & Koppinen 2012, 24.)

Lapsen kohtaamisessa pätevät sinänsä samat asiat kuin toisen aikuisen kohtaamisessa, mutta lapsen kohtaamisessa aikuisella on lasta suurempi vastuu. Kasvattajalla on lisäksi vielä erityinen vastuu lapsen hyvinvoinnista ja kasvusta. (Mattila 2011, 18.) Kunnioittavan kohtaamisen ja sensitiivisyyden taito ovat vaikeimpia asioita oppia, vaikka kukaan kasvattaja ei haluakaan myöntää olevansa epäkunnioittava tai epäsensitiivinen (Kataja 2014, 64).

Hyvä kohtaaminen on vahvistavaa. Katseella on kohtaamisessa suuri merkitys. Katse voi olla hyväksyvä ja arvostava, mutta se voi olla myös halveksuva ja tuomitseva. Ei ole siis yhdentekevää millä lailla katsoo lasta. Lapsi etsii kasvattajan katseesta hyväksyntää ja rakentaa omanarvontuntoaan sen perusteella. Jokainen toivoo tulevansa nähdyksi arvostavalla tavalla. (Mattila 2011, 27, 30.)

Kohtaamisessa on läsnä aina ihmiset, joilla on tasavertaiset oikeudet. Kasvattajalla on suuri vastuu, jottei hän käytä valtaansa väärin. Tosin kasvattajatkin ovat vain ihmisiä eli siis erehtyväisiä. Hyvässä kohtaamisessa lapsi kokee olevansa huolehdittu, turvassa, kunnioitettu ja arvostettu. Lapsi voi luottaa siihen, että hän saa olla oma itsensä. Hyvä kohtaaminen vahvistaa lasta ja opettaa kohtaamisen merkitystä. Kasvaessaan lapsi voi jakaa oppimiaan hyvän kohtaamisen taitoja muille. (Mattila 2011, 49, 70, 129.)

Kohtaamiseen liittyy vahvasti dialogisuus, joka on vastavuoroisuutta, aitoa toisen kuuntelua ja toisen viesteihin rakentavasti ja sensitiivisesti vastaamista (Turja 2012, 52).

Avoin ja aktiivinen kuuntelu vaatii eläytymistä ja empaattisuutta ja keskittymistä. Kasvattajan on käytettävä kaikkia aistejaan saadakseen selville mitä lapsi haluaa viestittää. Kuulluksi tullut lapsi haluaa jatkossakin kertoa ajatuksistaan ja olla vuorovaikutuksessa. (From & Koppinen 2012, 23–25.)

Päivittäisessä vuorovaikutuksessa lapselle muodostuu tunne omasta asemastaan ryhmässä. Kasvattajan tehtävä onkin tukea vuorovaikutuksen ja sosiaalisten suhteiden syntyä päiväkotiryhmässä. Unohtaa ei saa myöskään ryhmän aikuisten keskinäistä vuorovaikutusta, koska se heijastuu lasten väliseenkin vuorovaikutukseen. (Fonsén, Heikka & Elo 2014, 89.)

Kasvattajien on kysyttävä lapsilta mielipiteitä, jotta osallisuus toteutuisi. Kuitenkin kysymykset ovat usein epäaitoja eli sellaisia, joihin kasvattaja jo tietää vastauksen. Lapsilta ei myöskään voi kysyä asioita samalla tavalla kuin aikuiselta, etenkin mitä nuorempi lapsi on. Kasvattajan on mietittävä myös muunlaisia tapoja kuin suoria kysymyksiä, kun hän haluaa selvittää lasten ajatuksia. Kysymykset ovat aina myös vallankäyttöä ja kasvattajan onkin oltava tarkkana, ettei hän johdattele lasta. (Karlsson 2014, 217–218.)

4.5 Pedagoginen toiminta

Osallisuus vaatii kasvattajayhteisöltä sekä pedagogista keskustelua että arvokeskustelua ja yhteisten linjojen sopimista. Kasvattajien on osattava olla kriittisiä ja suunniteltava toimintaa kokonaisvaltaisesti. (Kataja 2014, 77.) Kasvattajien tehtävänä on luoda sellaisia arjen pedagogisia käytäntöjä, että osallisuus mahdollistuu. Lapsia on tuettava mielipiteiden ja ajatusten ilmaisussa. (Eskel & Marttila 2013, 77.) Lapsille annetaan palautetta ja heiltä myös pyydetään sitä. Arviointi on tärkeä osa osallisuutta. (Kauppinen, Sommers-Piironen, Vainio, Mäkelä, Vilmilä & Kataja 2011, 84.)

Eettiseen toimintatapaan liittyy se, että kasvattaja asettaa lapsen edun etusijalle. Lapsen näkemyksiä kunnioitetaan ja heille annetaan asianmukaista tietoa osallisuudesta ja sen merkityksestä. Lapsella on mahdollisuus päättää itse omasta osallisuudestaan tai osallistumisestaan. Ympäristön on oltava turvallinen ja osallisuuteen kannustava ja lapselle annetaan tietoa hänen ymmärtämällään tavalla. (Kauppinen ym. 2011, 78–80.)

Kasvattajayhteisön ilmapiirin on oltava hyvä ja positiivista mallia antava. Vuorovaikutustaitoja opitaan myös mallista, joten kasvattajayhteisö on avainasemassa. (Eskel & Marttila 2013, 87.) Kasvattajan on luovuttava asenteesta, jonka mukaan hän tietää paremmin, mikä lapselle on hyväksi ja asennoiduttava yhteistyön tekemiseen lapsen kanssa (Theobald ym. 2011, 22).

Kasvattajat vastaavat päiväkodissa pedagogisesta suunnittelusta, mutta muistettava olisi, että esimerkiksi toimintaympäristöä suunniteltaessa suunnitellaan juuri lasten toimintaympäristöä. Siksi lasten olisikin tärkeää päästä mukaan muokkaamaan ja suunnittelemaan toimintaympäristöä. Lasten oma näkemys huomioimalla lasten hyvinvointi päiväkodissa kasvaa. (Eskel & Marttila 2013, 90.) Toimintaympäristön on oltava innostava ja tarjottava monipuolisia mahdollisuuksia. Välineiden on oltava lasten saatavilla, ja lapsilla on oltava mahdollisuus leikkirauhaan. Toimintaympäristö rakentuu yhteistyössä lasten ja kasvattajien kesken ja sitä on voitava muokata aina tarvittaessa. (Kataja 2014, 77.)

Käytännössä lapsilla on harvoin todellista vaikutusvaltaa. Aloitteet tulevat usein aikuisilta ja toiminta on aikuisjohtoista. Aikuisten ja lasten välille syntyy harvoin pitkäkestoista keskusteluyhteyttä. (Thomas 2007, 202.) Lapsia ei useinkaan oikeasti kuunnella, vaikka heillä olisi sanottavaa (Theobald ym. 2011, 22). Lasten osallisuus näkyy yleensä leikissä, mutta monesti osallisuus jää siihen (Leinonen 2014, 37).

Kaikki lapset eivät ole valmiita ilmaisemaan itseään ja mielipiteitään suuren joukon edessä, vaikka kyse olisikin omasta päiväkotiryhmästä. Kasvattajan tulee tarjota myös hiljaisemmille ja aremmille lapsille mahdollisuus kertoa ajatuksistaan ja tunteuksistaan, joko puhumalla tai muulla tavoin itseään ilmaisemalla. (Leinonen 2014, 38.) Tarvittaessa lapsen erityistarpeet on otettava huomioon osallisuuden mahdollistamiseksi. Kasvattajilla on oltava riittävästi tietoa, taitoa ja ymmärrystä osallisuuden toteuttamiseen. (Kauppinen ym. 2011, 81–82.)

Kasvattajan ei tarvitse toteuttaa jokaisen lapsen jokaista toivetta, se ei ole osallisuuden tarkoitus. Lasten näkemyksiä kuitenkin on kuunneltava ja niistä on keskusteltava ja yhdessä yritettävä löytää ratkaisuja. (Eskel & Marttila 2013, 91.) Lapsen ei ole tarkoitus saada aina tehdä mitä haluaa. Tärkeää on kuitenkin, että kasvattaja on valmis kuuntelemaan lasta eikä heti tyrmää hänen aloitteitaan. Keskustelussa lapsen kanssa on tärkeää, että kasvattaja osaa perustella toiminnan sääntöjä tai omaa kantaansa asiaan. (Leinonen

2014, 38.) Lapsen kuuleminen ja ymmärtäminen eivät siis tarkoita samaa kuin suostuminen ja salliminen (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 29).

Pelkkä osallisuuden määrittely ei vielä riitä, vaan täytyy miettiä millä keinoin osallisuutta voidaan kehittää (Leinonen 2014, 16). Lasten osallisuuden mahdollistaminen vaatii eräänlaista pedagogista riskinottoa kasvattajalta. Kasvattajan on siedettävä epävarmuutta ja toisaalta myös luotettava sekä itseensä että lapsiin. Tässä auttaa kannustava työyhteisö. (Turja 2007, 191–193.)

Lasten osallisuus mahdollistaa kasvattajalle eräänlaisen peilin, jonka kautta voi tarkastella omaa ammatillista ja pedagogista toimintaansa. Kasvattaja voi osallisuuden kautta tulla tietoiseksi omasta toiminnastaan ja ajattelustaan. (Turja 2007, 174; Turja 2012, 52–53.) Kasvattajien tulee olla sitoutuneita ja heidän tulee pystyä reagoimaan herkästi lasten tarpeisiin ja tunteisiin (Eskel & Marttila 2013, 86).

Kasvattajien tulee olla valmiita luopumaan omista tulkinnoistaan ja suunnitelmistaan sekä antamaan tilaa lapsille ja heidän ajatuksilleen (Turja 2007, 174.) Lapsi tarvitsee aikuisen ohjausta suunnittelutaitojen kehittämisessä, koska lapsi usein tekee ja suunnittelee samanaikaisesti (Leinonen 2014, 35). Myös toiminnan arviointia ja omaa oppimistaan lapsen on mahdollista oppia aikuisen tukemana (Fonsén ym. 2014, 87).

Osallisuutta voidaan tukea muun muassa kuvien avulla ja vaihtoehtoisilla kommunikointimenetelmillä silloin, kun lapsen kommunikointikyky on rajoittunut (Turja 2012, 52). Kasvattajan on oltava herkkä tunnistamaan lapselle ominaiset ilmaisu- ja kommunikointitavat (Turja 2011, 30). Erityistä tukea tarvitsevat lapset tosin kaipaavat usein aikuisjohtoisempaa toimintaa ja aikuisen selkeästi asettamia rajoja (Venninen 2014, 161).

Lapset oppivat osallisuuteen nopeasti ja ymmärtävät, että heillä on lupa kertoa toiveitaan ja ilmaista mielipiteitään. (Fonsén ym. 2014, 86). Lasten täytyy kuitenkin tietää, miten kasvattajat heitä kuuntelevat. On yleistä, että lasten ideoita ”napataan” arjen toiminnoissa ja keskusteluissa. Tärkeää olisi myös se, että lapset saisivat kokea, että heitä ja heidän mielipiteitään arvostetaan. Tämä onnistuu esimerkiksi pyytämällä lapsia yhteiseen ideointiin. (Turja 2011, 31.)

Pedagoginen dokumentointi lisää lasten osallisuutta. Sillä tarkoitetaan menetelmiä, jotka auttavat palauttamaan mieleen lasten toimintaan ja ajatteluun liittyviä tapahtumia. Muistamisen apuna voidaan käyttää esimerkiksi valokuvia, videoita, nauhoituksia, piirustuksia ja muistiinpanoja. Pedagogisella dokumentoinnilla voidaan vahvistaa lasten kokemuksia ja auttaa lapsia näkemään oppimisprosessejaan. (Keskinen & Lounassalo 2011, 199.)

Pedagoginen dokumentointi on osa arkea ja päivittäistä vuorovaikutusta. Sen avulla kasvattaja voi varmistaa että jokainen lapsi tulee kuulluksi. Dokumentoinnin avulla niin dialogit kuin oppiminenkin tehdään näkyväksi, sekä lapsille, kasvattajille että vanhemmille. (Keskinen & Lounassalo 2011, 205–207.) Tiedonvälittämisen lisäksi pedagoginen dokumentointi kertoo myös siitä, että lapsesta välitetään ja häntä arvostetaan (Rintakorpi 2014, 136).

4.6 Osallisuus arjessa

Lapsi viettää suuren osan päivästäan päiväkodissa, joten lapsen mielipiteen kysyminen ei ole turhaa. Ja kukapa muu kuin lapsi itse osaisi kertoa häntä koskevista asioista parhaiten. (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 23.) Osallisuutta on muun muassa pysähtyminen leikkiin lapsen kanssa, lapsen aloitteisiin tarttuminen esimerkiksi kirjan lukemisesta tai suunnitellun toiminnan muuttaminen silloin kun se ei lapsia innosta (Leinonen 2014, 19).

Kuka määrittelee missä lapsi istuu ruokailussa? Saako lapsi valita itse vai laittaako aikuinen lapset istumaan paikoille, joissa he häiritsevät mahdollisimman vähän (aikuisia)? Mikä on ruokailuhetken tarkoitus? Nämä ovat asioita, joita kasvattajien kannattaa miettiä. Voisiko lapsilla olla valinnanvapaus, myös siinä tapauksessa, että haluaa istua aina samalla paikalla. Ruokailusäännöistä voi silti pitää kiinni. Lapset voivat osoittaa olevansa luottamuksen arvoisia ja voivat ottaa vastuuta omasta toiminnastaan. (Kataja 2014, 65–66.)

Ryhmän yhteisten sääntöjen luominen ja niistä keskustelu antavat lapsille valtaa ja vastuuta. Toisaalta se myös laittaa kasvattajan miettimään, ovatko kaikki vanhat rajoitteet ja säännöt olleet tarpeellisia. Kun lasten kanssa keskustellaan säännöistä ja toimintatavoista, ne yleensä jäävät mieleen paremmin ja tulevat paremmin ymmärretyiksi kuin kasvattajan

esittäminä käskyinä. Toki kasvattajan velvollisuus on huolehtia tarvittavista rajoista turvallisuuden kannalta. (Leinonen 2014, 32–33; Kataja 2014, 62.) Kasvattajien on syytä miettiä mihin he pyrkivät esimerkiksi erottaessaan äänekkäät kaverukset, jotka välillä riitelevät. Onko tarkoitus saada aikaan järjestystä vai oppia tärkeitä asioita elämää ajatellen. (Kataja 2014, 64.)

Mitä pienempi lapsi, sitä enemmän aikaa kuluu perustoimintoihin. Perustoiminnot toistuvat arjessa ja ovat ennakoitavissa, mikä auttaa lasta oppimaan päiväjärjestyksen ja tuntemaan olonsa turvalliseksi ja luottavaiseksi. Hyvin mietitty ja toteutettu päiväjärjestys tukee lapsen ajattelun ja luovuuden kehittymistä. (Kettukangas & Härkönen 2014, 101.) Aikuisen tukemana lapsi harjoittelee lelujen jakamista, oman vuoron odottamista ja kaverin kuuntelua (Leinonen 2014, 29).

Leikinvalintataulujen käyttöä perustellaan muun muassa sillä, että lapsen on helpompi tehdä valinta leikistä, kun hän näkee mahdollisuudet konkreettisesti. Toisaalta ne voivat estää luovien leikkien syntymisen ja toimia jopa osallisuuden estäjinä, mikäli lasten mielipiteillä ja heidän mielenkiinnon kohteillaan ei ole merkitystä ja leikinvalintatauluja käytetään liian tiukasti. Mietittäviä asioita ovat muun muassa seuraavat: kuka määrittää valittavana olevat leikit ja tilat niille, kuka määrittelee kuinka monta lasta voi olla leikissä ja kuka päättää, koska leikkiä voi vaihtaa. (Leinonen 2014, 26–28.)

Kasvattajien sijoittuminen ja kasvatuksellinen toiminta ulkona vaikuttavat lasten aktiivisuuteen. Kasvattajan onkin syytä miettiä, onko ulkoilu vain valvontaa vai voiko siihen liittyä kasvatuksellisia ja opetuksellisia elementtejä. (Kettukangas & Härkönen 2014, 108.) Osallisuutta ei saa käyttää tekosyynä aikuisen vetäytymiselle ja passiivisuudelle. Lapsen osallisuus vaatii yhtä paljon aikuisen osallisuutta sekä aikuisen vastuuta. (Kataja 2014, 67.)

Pienryhmissä tai pienissä ryhmissä toimiminen helpottaa yhteisöllisen toiminnan opettelua (Eskel & Marttila 2013, 85). Pienessä ryhmässä lapsella on paremmat mahdollisuudet tuoda ajatuksiaan esiin, koska aikaa ja tilaa on enemmän. Kasvattajan osuus on usein pienemmässä ryhmässä pienempi, jolloin lapsilla on mahdollisuus olla aktiivisempia. Kasvattajalla on myös parempi mahdollisuus lasten kuunteluun ja havainnointiin, kun lapsia ei ole niin paljon. (Karlsson 2014, 228, 233–234.)

Pienemmissä ryhmissä toimiminen mahdollistaa porrastamisen, jolloin kaikki eivät ole samassa tilassa samaan aikaan ja vältytään kaaokselta. Pienryhmätoiminnallakin voidaan kuitenkin rajoittaa lapsen osallisuutta, mikäli lapsi pakotetaan toimimaan sellaisessa ryhmässä, missä hän ei tunne oloaan turvalliseksi ja hyväksytyksi. Kasvattajien tuleekin miettiä miksi toimitaan pienryhmissä ja millä perusteilla ryhmät muodostetaan. (Leinonen 2014, 29.)

5 LAPSEN OSALLISUUS PÄIVÄKOTIRYHMÄSSÄ

5.1 Lasten kokemuksia osallisuudesta

Lapset kertovat päiväkotikokemuksistaan mielellään. Osa lapsista vastaa kysymyksiin laajasti ja toiset taas hyvin lyhytsanaisesti. Lasten vastauksista saa hyvin tietoa tutkimuskysymyksiä ajatellen. Lasten osallisuus konkreettisiin arjen toimintoihin liitettynä on lapsille helpompi tapa kertoa kokemuksistaan. Abstraktimmat vaikuttamiseen liittyvät kysymykset ovat selvästi haastavampia.

Keskimäärin kunkin lapsen haastattelu kesti viisi minuuttia, mutta tässä lapsen iällä oli selvästi vaikutusta. Mitä nuorempi lapsi, niin sitä vähemmän aikaa haastattelu kesti. Tästä seuraa luonnollisesti myös se, että nuoremmat kertovat kokemuksistaan vähemmän. Haastatteluista käy ilmi, että mitä vanhempi lapsi, niin sitä enemmän hän kokee saavansa vaikuttaa asioihin. Muutoin vastaukset ovat kaikissa ikäryhmissä samansuuntaisia. Ryhmien väliset erot ovat myös vähäisiä.

Lasten haastatteluista käy ilmi, että eniten lapset kokevat saavansa vaikuttaa leikkiin. Lapset saavat valita mitä leikkiä leikkivät ja kenen kanssa. Osa lapsista vastaa kuitenkin myös niin, että aina ei saa itse valita, joskus aikuinen on valinnut leikit tai leikkikaverit valmiiksi. Eräs haastatelluista lapsista kertoo, että lapset tietävät leikkiasiat aikuisia paremmin.

Paitsi joskus aikuiset on laittanut valmiiksi. (L12)

Jos päättää leikin, niin sitten mä kerron niille minkä leikin mä ottaisin, koska mä tiedän vielä paremmin mitä leikitään. (L11)

Nukkumiseen liittyvät asiat jakavat lasten mielipiteitä: osa haluaisi nukkua rauhassa ja pidempään, osa taas ei niin pitkään tai lainkaan. Nukkumiseen liittyvät asiat eivät kuitenkaan nouse esiin monenkaan lapsen haastattelussa. Eräs lapsista toteaa, että on hyvä, että aikuiset päättävät nukkumaanmenosta, mutta samaan hengenvetoon toteaa, että lasten pitäisi saada päättää siitä.

Mä tahtosin nukkua, mutta aikuiset sanoivat, että ei. (L23)

[Onko joku asia, mikä ei ole kivaa päiväkodissa?] Nukkuminen, koska siellä pitää nukkua kauan. (L17)

Ulkoilusta ollaan niin ikään eri mieltä. Osan mielestä aikuiset päättävät yksin ulkoilusta ja osan mielestä lapsella on mahdollisuus valita. Ulkoiluun liittyvästä pukeutumisesta ollaan myös kahta mieltä. Joku kokee, että saa itse päättää pukeutumisestaan, mutta joku toinen kokee, ettei saa vaikuttaa siihen lainkaan. Eräs lapsista kertoo myös sen seikan, että kaikki eivät aina ulkoile samaan aikaan. Osa lapsista voi olla ulkona ja osa sisällä vaikka askartelemassa.

Että haluuko mennä pihalle vai olla sisällä. (L12)

Täytyy mennä ulos. (L1)

No esimerkiksi voi jäädä oikeesti sisälle tai jotkut menee pihaan tai sitten toiset askartele ja toiset menee ulos. (L14)

Ruokailussa lapset kokevat, että saavat vaikuttaa syömänsä ruuan määrään, eivät niinkään siihen mitä syövät. Jotkut ovat myös sitä mieltä, että lapsella ei ole vaikutusmahdollisuutta edes ruuan tai puuron määrään, vaan aikuiset päättävät myös siitä. Eräs lapsista kertoo, että ruoan määrästä saa päättää itse, kunhan varmistaa, että kaikille riittää.

Saa päättää kuinka paljon syö, saa päättää kuinka paljon ottaa, koska täällä tehdään niin. (L10)

Sen verran saa, minkä verran tahtoo, mutta kuitenkin ei saa, ei saa, sen verran saa ottaa, saa itse päättää sen verran että muillekin riittää. (L21)

Aikuisen kuuntelusta kysyttäessä, kaikki lapset ovat sitä mieltä, että aikuiset kuuntelevat lapsia. Vaikeampi onkin vastata kysymykseen: mistä sen tietää. Lapset kertovat, että aikuiset kuuntelevat silloin, kun eivät juttele toistensa kanssa. Sen, että aikuinen kuuntelee, tietää myös siitä, että aikuinen vastaa lapselle, sanoo esimerkiksi: mitä tai lapsen nimen.

Kun ne juttelee, niin silloin ne ei kuuntele. (L15)

[Mistä sen tietää, että aikuinen kuuntelee?] Se vastaa. (L12)

Lapset ovat pääasiassa sitä mieltä, että jos lapset päättäisivät kaikesta, siitä seuraisi vain kaaosta ja riitelyä. Eräs lapsista on myös sitä mieltä, että sitten ei olisi mitään tekemistä. Yksi lapsista on sitä mieltä, että se olisi kivaa, koska sitten saisi vain leikkiä. Eräs lapsi toteaa myös, että jos lapset päättäisivät kaikesta, aikuisten pitäisi kuunnella.

No siitä tulis tosi tylsää ja kaikki riitelisi asioista. (L5)

Tulis sekasotku. (L7)

Lapset esittävät monenlaisia ehdotuksia siihen, mitä he toivoisivat tehtävän jos saisivat itse päättää. Yksi toivoo pääsevänsä pirtelölle tai jäätelölle, toinen toivoo saavansa mennä lähimetsään yksin. Kahden lapsen toiveena on, että saisi päättää syömisestä itse, toisen lapsen toiveeseen liittyy myös ruokailun ajankohdasta päättäminen. Yksi toivoo saavansa leikkiä pihassa ja toinen että saisi pelata joka päivä. Eräs lapsista haluaa päättää itse, mitä pukee päällensä. Yksi haluaa tehdä varjokuvia ja yksi ajaa pyörällä, jollaista päiväkodissa ei tosin ole. Eräs lapsista toivoo, että lapset saisivat päättää kaikesta, vaikkapa siitä, että saisi olla koko päivän sisällä.

Niinku vaatetus. (L14)

Et me mentäis vaikka puistoon tai jonnekin tai ollaan pihassa tai sitten. Mutta yks on kaikkein kivointa, että ollaan koko päivä sisällä. Mut me ei olla yleensä. (L21)

Siitä, kuka päättää päiväkodin toiminnoista, ollaan pääasiassa sitä mieltä, että aikuiset päättävät. Yksi lapsista on tosin sitä mieltä, että saa tehdä mitä haluaa. Useampi lapsi on sitä mieltä, että lapset pääsevät valitsemaan vaihtoehtoja. Päätöksenteon kerrotaan myös vaihtelevan, tosin niin, että pääasiassa aikuiset päättävät, mutta joskus lapset. Lapsen omasta päivästä tai viikosta puhuvat muutamat lapset, silloin saa lapsi päättää mitä tehdään. Erään haastatellun lapsen mielestä lapsi saa päättää onko iloinen vai allapäin. Aikuiset päättävät muun muassa seuraavista asioista: koska mennään metsään ja koska

sieltä lähdetään pois, pukemisesta ja leikkiajasta. Useampi lapsi tuo esiin myös sen, että aikuinen pitää huolen, ettei riidellä tai satuteta toista. Eräs lapsista on sitä mieltä, että aikuiset kysyvät lapsilta mielipiteitä, mutta hän ei itse ollut kuullut mistä asiasta.

[Saako lapset joskus päättää jotakin?] No ei oikeastaan, paitsi silloin, kun on jonkun päivä. (L6)

[Minkälaisia asioita mietitään yhdessä aikuisen kanssa?] Että mennäänkö minnekkä metsään retkelle. (L9)

[Minkälaiset asiat on sellaisia mistä aina aikuiset päättää?] No, mennä pukeen, leikkiaika, sellainen. Ja riitely. (L18)

Lapsilta tulee myös muita huomioita, kuten se, että äänestetään, jos kaikki eivät ole samaa mieltä. Eräs lapsista kertoo myös, että lapsilta oli kysytty, mitä he haluaisivat tehdä ja kerrotut toiveet oli kirjoitettu paperille, joka oli ollut seinällä esillä. Yksi lapsista, joka pitää paljon askartelusta, kertoo, että tarvikkeet ovat saatavilla, paitsi pienille, joille ne annetaan erikseen. Yksi haastatelluista kertoo, että lapset saavat välillä valita, esimerkiksi kumpaa reittiä lähtee metsään.

Vähän niin kuin tänään me sovittiin, että puolet lähtee Taikametsän kautta ja puolet menee metsäpaikalle. Eli puolet tahto mennä sillein sieltä metsän kautta ja toiset taas tahto mennä tosta tasaselta. (L21)

Jokainen kokee asiat ja tapahtumat omalla tavallaan ja se käy ilmi myös tässä tutkimuksessa. Saman ryhmänkin lapset kertovat esimerkiksi ruokailu kokemuksistaan eri tavalla. Vaikuttamisen mahdollisuudet koetaan vähäisinä, aikuinen päättää monesta asiasta, mutta se ei ole pelkästään huono asia lasten mielestä. Aikuinen koetaan muun muassa turvallisuuden kannalta tärkeänä. Alla olevassa kuviossa on yhteenvedo haastatteluissa esiin tulleista lasten kokemuksista osallisuuteen liittyen.

KUVIO 1. Lasten kokemuksia osallisuudesta

5.2 Kasvattajien kokemuksia lasten osallisuudesta

5.2.1 Kasvattajien haastattelut

Kasvattajien haastatteluissa tulee hyvin ilmi osallisuus-käsitteen laajuus ja monisyisyys. Sitä lähestytään erilaisista näkökulmista ja erilaisin painotuksin. Kasvattajat kertovat hyvin avoimesti siitä, mitä he ajattelevat osallisuuden tarkoittavan ja mitä se vaatii. He analysoivat kriittisesti lasten osallisuuden toteutumista omassa ryhmässään sekä osallisuuden esteenä olevia tekijöitä.

Keskimäärin kasvattajien haastattelut kestivät 20 minuuttia. Vaihteluväli oli kuitenkin laaja, kymmenestä minuutista lähes puoleen tuntiin. Haastateltavan ammattinimikkeellä tai ryhmällä ei ollut merkitystä haastattelun kestoan. Ammattinimikkeellä ei ole myöskään merkitystä siihen, miten ja millaisia asioita kasvattaja osallisuudesta kertoi. Sen sijaan ryhmien välillä on eroja. Eri ryhmissä osallisuutta lähestytään arjessa eri tavoin, joten siinä on havaittavissa jonkin verran keskinäisiä eroja.

5.2.2 Osallisuus ja sen näkyminen arjessa

Kasvattajat kuvaavat osallisuutta lapsen tarpeiden ja mielenkiinnon kohteiden huomioimisena sekä sillä, että lapsi pystyy vaikuttamaan päiväkotipäiväänsä valinnoillaan ja olemaan mukana myös arjen toiminnoissa. Lapsen ikätasolla ja kehitystasolla on vaikutusta asiaan. Eli mitä kyvykkäämpänä lapsi nähdään, sitä enemmän hänellä on mahdollisuuksia vaikuttaa.

Mun mielestä osallisuus on sitä, että lapset pääsee itse vaikuttamaan täällä päivähoitossa niitten, sen päivän kulkuun, ja mitä se sisältää se niitten päivä, niihin touhuihin ja puuhiin ja tekemisiin. Saa äänensä kuuluviin. (K2)

Ja toki ihan sellainen arkipäiväinenkin osallistaminen, että ne saa olla mahdollisimman paljon mukana ihan siinä tekemisessäkin, ettei se ole vaan sitä, että minä käsken mitä sinä teet ja sinä teet sen perään. (K8)

Kohtaamiseen liittyvät tekijät nousevat myös vahvasti esiin osallisuutta kuvattaessa. Hyvin paljon korostetaan lapsen kuuntelua ja kuulemistä. Lisäksi tuodaan esiin se, että viestintä ei ole vain verbaalista, vaan non-verbaalisten viestien huomioiminen on myös tärkeää. Osallisuus koetaan vastavuoroisena. Se vaatii kasvattajalta aitoa läsnäoloa ja pysähtymistä hetkeen sekä lapsen kunnioitusta.

Kuuleminen tarkoittaa sitä, että aikuinen, kasvattaja on aidosti läsnä, vastaa sen lapsen kysymyksiin ja jos ei ehdin vastaamaan, niin vastaa ainakin, että odota pieni hetki, palaan asiaan kohta. (K7)

Osallisuuteen liitetään vahvasti luottamus, sekä aikuisen luottamus lapseen että lapsen luottamus aikuisiin. Jos lapsi voi luottaa aikuiseen tarpeeksi, hän uskaltaa tuoda julki omia mielipiteitään ja ajatuksiaan sekä uskaltaa pyytää asioita. Luottamus toimii toisinkin päin eli kun aikuinen oppii tuntemaan lapsen ja luottaa tähän, hän pystyy jakamaan ja antamaan valtaa lapselle.

Sitten taas kun lapset tuntee, niin sekin vaikuttaa, että joidenkin kanssa on enemmän sitä, että pystyy antaan sitä valtaa, kun toisten kanssa. (K5)

Tärkeänä pidetään myös sitä, että lapset kokevat me-henkeä ja tietävät miten ryhmässä toimitaan. Lapsen on tärkeä tietää oikeutensa ja velvollisuutensa ryhmän jäsenenä. Kyse on kuitenkin yleensä koko ryhmää koskevista jutuista, joten kukaan ei voi yksin päättää. Yhteisöllisyyttä tuodaan esiin ryhmässä, mutta eräs kasvattaja nostaa esiin myös sen toiveen, että olisi enemmän koko päiväkodin yhteistä toimintaa.

Mutta se tietyllä tavalla, tärkein asia on se, että lapsille tulee se me-henki ja luottaa siihen, että minä olen yksi ryhmän jäsen. Ja tietää omia oikeuksiaan ja vähän niin kuin velvollisuuksiaankin, että miten tässä ryhmässä toimitaan. (K3)

Sen ryhmän resurssien puitteissa, eli yksikään lapsi ei pääse täällä päättämään kaikesta, vaan se ryhmä on se mikä ratkaisee. (K7)

Konkreettisesti osallisuus näkyy eri tavoin eri ryhmissä. Osallisuuden määrä omassa ryhmässä koetaan joidenkin kasvattajien mukaan riittävänä ja joidenkin mielestä sitä pitäisi olla enemmän. Leikinvalinta on sellainen asia, joka toteutuu jokaisessa ryhmässä. Eli lapsi saa valita itse leikkinsä ja leikkikaverinsa. Toisinaan tässäkin on joitakin rajoitteita, esimerkiksi aikuinen on rajannut leikkivaihtoehdot. Joskus myös aikuinen määrittelee kokonaan sekä leikin että leikkikaverin. Mutta pääsääntöisesti leikki on se asia, mihin lapsi saa vaikuttaa.

Sitten on niinku noi leikinvalintataulut. Joskus meillä on niinkin, että jonain leikkipäivänä meillä on leikkiryhmät, jotka sitten kuitenkin aikuinen on tehnyt. (K6)

Ruokailuissa pääasiassa lapset saavat vaikuttaa annoskokoon, joko ottamalla itse tai vastaamalla ”vähän tai paljon”. Maistamisen sääntö on myös yleinen. Eli kaikkea ei tarvitse syödä, mutta maistaa täytyy. Kunnallisella tasolla lapset saavat vaikuttaa kerran vuodessa toteutettavaan toiveruokaviikkoon. Kaikilta Pirkkalan päiväkodeilta kysellään lasten toiveruokia ja niistä sitten eniten ääniä saaneita tarjotaan kyseisellä viikolla.

Ruokailussa osallisuus toimii sillä tavalla, että lapsi saa itse päättää aika pitkälle annoskokonsa, mutta tietysti aikuisen ohjauksella. (K4)

Ulkoiluihin lapsilla on vain vähän vaikutusvaltaa kasvattajien mielestä, iltapäivisin ei lainkaan. Aamupäivien ulkoilussa annetaan satunnaisesti vapaus valita lähteekö lapsi ulos vai jääkö sisälle leikkimään. Tämä vaihtoehto edellyttää kuitenkin sitä, että henkilökuntaa on riittävästi paikalla. Pukeutumiseen liittyen lapsilla on vain hyvin vähän sananvaltaa. Päivälepoon lapsilla ei kasvattajien mielestä ole mahdollisuutta vaikuttaa.

Ja jopa jossain vaiheessa sitten kun mennään ulos ja on pikkaisen kostea keli, niin siinä lapsi pystyy jo ite päättään, että pärjääkö hän ilman niitä kurahousuja vai ei. (K9)

Kaikissa ryhmissä kasvattajat suunnittelevat toiminnalle rungon ja lapset pääsevät vaikuttamaan sisältöön. Se, kuinka paljon lapset pääsevät vaikuttamaan, vaihtelee ryhmittäin. Vaikuttaminen tapahtuu pääasiassa niin, että kasvattajat nappaavat ideoita lasten leikeistä ja keskusteluista. Toisinaan lapsilta kysellään ideoita toimintaa ajatellen, yksin tai ryhmässä, mutta se on harvinaista. Yhdessä ryhmässä toteutuu usein se, että kasvattajat miettivät vaihtoehdot, joista lapset sitten äänestävät. Useampi kasvattaja kertoo, että ryhmässä on toivepäiviä tai lapsen oma päivä / viikko, jolloin lapsilla on enemmän vaikutusvaltaa päivän kulkuun.

Kun lapsilta tulee jotain ideoita, niin niitä lähdetään sitten työstään. (K6)

Lasten osallisuus näyttäytyy erilaisin tavoin ryhmissä. Yksi kasvattaja kertoo, että säännöt on tehty yhdessä lasten kanssa. Toisen mielestä lapsilla on paljon valtaa siinä, miten suunnitelmat etenevät, innostuvatko lapset. Arjessa osallisuus näkyy pienissä asioissa, kuten haluaako lapsi, että luetaan kirjaa, minkä leikin lapsi valitsee tai miten aikuinen edesauttaa lasta hänen itse kehittämässään askarteluideassa. Yksi kasvattaja tuo esiin myös lapsen mahdollisuuden päästä aikuisen syliin.

Ja siinä mielessä, voi olla alkuperäinen lähtökohta, että aikuisella on joku ajatus, mutta fiilistellen että lähteekö se asia etenemään, lähteekö se lentoon, niin siinä on lapsilla suuri valta. Kyllä ne sitten kuopataan, jotka näyttää, että ei, ei kiinnostanut ketään. (K5)

Kasvattajat päättävät monista asioista päiväkodissa ja kasvattajalla on aina se viime käden veto-oikeus. Kasvattajan tehtävänä on huolehtia siitä, että sovituista säännöistä pidetään kiinni. Lapsen on myös opeteltava hyvät käytöstavat, esimerkiksi toisten kunnioittaminen. Liikenteessä on käyttäydyttävä tietyllä tavalla, jotta siellä on turvallista liikkua. Kasvattajan ajatellaan olevan se, joka varmistaa, että kaikki onnistuu.

Aikuinen sen kuitenkin viime kädessä määrittelee milloin on se tilaisuus, antaa niitä vaihtoehtoja tai milloin ottaa sen lapsen idean toteutettavaksi.
(K4)

Osallisuuden perustana toimii kohtaaminen ja luottamus. Niiden kautta syntyy hyvä ilmapiiri ja yhteishenki. Arjen toimintoihin vaikuttaminen on myös osa lasten osallisuutta. Millaisiin asioihin lapsi voi vaikuttaa ja kuinka paljon, vaihtelee ryhmissä. Pieniin arjen asioihin lapsilla on enemmän vaikutusvaltaa kuin kokonaisvaltaisempiin ja pitempiaikaisiin suunnitelmiin.

5.2.3 Osallisuuden mahdollistaminen

Osallisuus vaatii haastattelujen perusteella aitoa kohtaamista, lapsen tasolle menemistä ja aikaa lasten kanssa. Se vaatii kasvattajalta sensitiivisyyttä ja sallivuutta. Lisäksi monen mielestä osallisuuden toteutuminen vaatii joustavuutta. Muita esille tulleita piirteitä kasvattajassa olivat luovuus, spontaanius ja innostuvuus. Erään kasvattajan mukaan aikuiselta kaivataan myös eräänlaista uteliaisuutta, jotta hän on kiinnostunut lasten ajatuksista ja haluaa saada niitä selville.

Ja sitten sellaista luovuutta ja joustavuutta ja sellaista, että lapsia kuuntelee ja osa poimia sieltä. (K1)

Osallisuus mahdollistetaan lasten mielipiteitä kysymällä ja huomioimalla. Tärkeäksi koetaan se, että kaikille lapsille annetaan tilaa ja mahdollisuus osallisuuteen. On hyvä oppia sanomaan ”miksipä ei”, vaikka pitää osata myös sanoa ”ei”. Lapsia pitää ohjata ja kannustaa osallisuuteen ja aikuisen pitää näyttää lapselle, miten hän voi vaikuttaa. Lapselta

voi kysyä yleisesti, mutta myös antaa vaihtoehtoja, molemmilla tavoilla tuetaan lapsen osallisuutta.

Ja sitten, että ikätason tai tason mukaisesti muuten, niin joko antaa vaihtoehtoja tai kysyy avoimen kysymyksen, että mitä haluat. Riippuu tilanteesta ja riippuu lapsen iästä ja kehitystasosta. (K4)

Päiväkotiryhmän jakamista pidetään erittäin tärkeänä asiana osallisuuden toteutumisen kannalta. Pienryhmissä kasvattajalla on parempi mahdollisuus keskustella ja kuunnella lapsia ja myös toteuttaa lasten ehdotuksia. Myös sen, että ryhmä on pienempi, vaikka kasvattajia on silloin vähemmän, koetaan vaikuttavan osallisuuden mahdollistamiseen positiivisesti.

Lasten jakamista pienryhmiin, se on että sä pystyt kuunteleen. Ja ihan oikeesti vastaan siihen ja keskusteleen sen lapsen kanssa. Se ei oo mikään piiri, missä on toistakymmentä lasta, musta se ei onnistu, vaan se on ne pienryhmät. (K9)

Haastatteluista käy ilmi, että lapsille pitää antaa mahdollisuus erehtyä ja tehdä virheitä. Lapsi oppii kokemuksen kautta, joten lapselle on annettava myös mahdollisuus oppia. Eräs kasvattaja tuo esiin se, että lapsen on hyvä oppia valmiuksia pärjätäkseen esikoulussa. Lapselle on myös hyödyllistä oppia ongelmanratkaisukykyä, joten kaikkia vastauksia ei kannata antaa valmiina.

Ja annetaan myös pettyä. Se on mun mielestä tärkeää siinä osallisuudessa, että kokeekin että hups, en mä pärjännytkään. (K9)

Suurin osa kasvattajista nostaa esiin sen, että osallisuus vaatii tiimityötä ja yhteisesti keskusteltuja ja sovittuja linjoja, joihin sitoudutaan. Muutamat kasvattajat tuovat esiin myös sen, että osallisuuden mahdollistamiseksi tarvitaan riittävää ja pysyvää henkilökuntaa sekä sijaisia tarvittaessa. Lisäksi tarvitaan tiloja ja varusteita sekä liikkumisen vapautta. Ympäristön ajatellaan myös vaikuttavan osallisuuden toteutumiseen. Lisäksi ajatellaan, että merkitystä on myös sillä, ovatko ryhmän kasvattajat tehneet töitä yhdessä jo pidempään. Esimiehellä nähdään olevan myös oma roolinsa kasvattajien tukijana.

Me on tästä paljon puhuttu ja me on yhdessä sovittu, että tää on sellainen asia, mitä me halutaan ylläpitää ja kehittää. (K2)

Osallisuuden toteutuminen vaatii paljon erilaisia tekijöitä, joista suurin osa on kiinni kasvattajasta. Siitä, miten hän suhtautuu lapseen ja osallisuuden ajatukseen. Toteutuminen vaatii todellista toimintaa, silloin ei enää riitä, että tietää, miten pitäisi toimia. Osallisuus on yhteisöllisyyttä ja siksi myös sen toteutumiseksi tarvitaan yhteisiä tavoitteita ja päämääriä.

5.2.4 Osallisuutta estäviä tekijöitä

Kasvattajien asenteen koetaan välillä olevan osallisuutta estävä tekijä. Mikäli kasvattajaa ei kiinnosta tai hän ei koe kyseistä asiaa omakseen, hän kieltäytyy tekemästä jotakin asiaa. Tai kasvattaja haluaa päästä helpommalla, ei halua miettiä eikä käyttää energiaa. Myös kasvattajan uskon ja luottamuksen puute lapseen ja hänen taitoihinsa estää osallisuuden toteutumista.

Tosi usein näkee vieläkin sitä, että kun mua ei huvita, niin sitten ei tarvi ketään muutakaan huvittaa. Tää ei oo nyt mun juttuni tai muuta, että mun mielestä se on se isoin kompastuskivi siinä. (K8)

Ja sitten se aikuisen asenne tietysti, että jos se aikuinen luottaa siihen, että sillä lapsella on taidot siihen ja se lapsi keksii ja sillä on ihan mielettömiä ideoita. (K7)

Kritiikkiä saa myös se tapa, että keskeytetään toiminta lasten kanssa, koska aikuisilla on toisilleen asiaa. Silloin ei kunnioiteta ja arvosteta lasta ja hänen aikaansa aikuisen kanssa. Harvoin on kuitenkaan kyse niin kiireellisestä asiasta, etteikö se voisi hetken odottaa.

Että ei ole semmoista asiaa tai hätää, että sinne oikeasti tullaan kesken sen toiminnan tai jonkun. Tää on mun mielestä, kun puhutaan lasten osallisuudesta, niin mietipä ite, kun sä oot kampaajalla tai kosmetologilla, niin kuinka me loukkaannutaan ja kuinka se harmittaa, että joku tulee ja keskeyttää. (K3)

Asenteen lisäksi ajatellaan myös, että mikäli kasvattaja ei pysty ottamaan aikuisen vastuuta ja luomaan turvallista ympäristöä lapsille sekä hallitsemaan ryhmää, osallisuus saattaa estyä. Kasvattajan pitää tuntea lapset ja ymmärtää heitä sekä heidän käytöstään, jotta osallisuus on mahdollista. Myös se, että kasvattaja ei kuule eikä pysty näkemään lapsia riittävän hyvin, aiheuttaa osallisuuden heikentymistä.

Ei lapset voi tätä toimintaa kuitenkaan määrittää ja ohjata, että kyllä se on aikuinen. (K2)

Ei ehkä pysty siinä hetkessä näkemään ja kuulemaan lapsia tarpeeksi hyvin. (K5)

Aikataulut päiväkodissa koetaan haittaavina tekijöinä, erityisesti keittiön ja ruokailujen asettamat aikataulut. Lisäksi kasvattajien toimintakäytänteet muun muassa palaverien ja suunnitteluajkojen suhteen vaikuttavat toimintaan siten, että niiden koetaan haittaavan lasten osallisuutta. Eräs kasvattaja kertoo myös, että kasvattajien kahvitauot määrittelevät liikaa aamupäivien toimintaa. Myös lapsiryhmän ulkopuolella tehtävien töiden määrä huolestuttaa joitakin kasvattajia.

Mutta liikaahan me aikuiset mennään sen kellon perässä, ihan ehdottomasti liikaa. (K3)

Ryhmässä olevat monenlaiset lapset erilaisine haasteineen ja tarpeineen saattavat myös heikentää osallisuutta. Myös se, että kasvattajia ei ole ryhmässä tarpeeksi suhteessa lasten lukumäärään ja heidän tarpeisiinsa, vaikuttaa osallisuuden vähenemiseen. Hallituksen suunnittelema ryhmäkoon suurentamisen koetaan olevan yksi osallisuutta estävä tekijä. Huolissaan oltiin myös hiljaisten sekä sellaisten lasten, joilla on vaikeuksia ulosannissa, osallisuuden toteutumisesta. Toisaalta koettiin myös, että joidenkin, aina äänessä olevien lasten kohdalla, pitää rajoittaa osallisuutta, jotta muillekin tarjoutuu mahdollisuus vaikuttaa.

Että siinä kun jokaisen yksilölliset tarpeet kun yrittää niin ne täytyy vaan jossain rajata. (K1)

Kuten osallisuuden mahdollistaminen, niin myös sen estyminen on pitkälti lähtöisin kasvattajasta. Kasvattaja voi asenteellaan ja toiminnallaan vaikuttaa suuresti lasten osallisuuden määrään. Kasvattajan luovuutta haastavia tekijöitä osallisuuden suhteen ovat aikataulut, suhdeluvut ja erilaiset lasten tarpeet. Haastatteluista käy kuitenkin ilmi se, että näiden tekijöiden ei ajatella estävän osallisuutta kokonaan, vaan aiheuttavan kasvattajalle vain enemmän työtä.

5.2.5 Osallisuus uhkana

Lapsen osallisuudesta ei koeta olevan haittaa, vaan se koetaan pääasiassa hyvänä asiana. Jotkut tosin pelkäävät sitä, että jos lapsille antaa valinnan mahdollisuuksia, homma riistyy käsistä. Ongelmia saattaa syntyä, kun että ollaan eri mieltä siitä, mitä osallisuus tarkoittaa. Jos lapsi saa kaiken mitä haluaa ja sanelee kaiken mitä tapahtuu ja se tehdään osallisuuden nimissä, voidaan osallisuus kokea uhkana. Kyseenalaista tietenkin on silloin se, että onko kyseessä osallisuus.

Ei osallisuudesta voi, mutta sitten jos se menee siihen valtaantumiseen tai siihen että ne saa kaiken mitä haluaa. Että aikuisen pitää kuitenkin pitää ne ohjat käsissään ettei se oo sitä villiä ja vapaata kasvatusta vaan osallistamista. (K7)

Kokemus siitä, että saa vaikuttaa, saattaa aiheuttaa jollekin lapselle sen, että hän haluaa aina vain enemmän. Osallisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi päättää kaikesta, vaan aikuinen on aina vastuussa. Kaikille lapsille valinnan mahdollisuus ei ole välttämättä hyvä asia, lapsi voi kokea myös turvattomuutta. Osa lapsista kaipaa vapautta, mutta osa kaipaa selkeitä, tiukempia rajoja. Kasvattajan velvollisuus on huolehtia turvallisuudesta ja muista perustarpeista. Osallisuus ei tarkoita sitä että olisi väärin sanoa lapselle ”ei”.

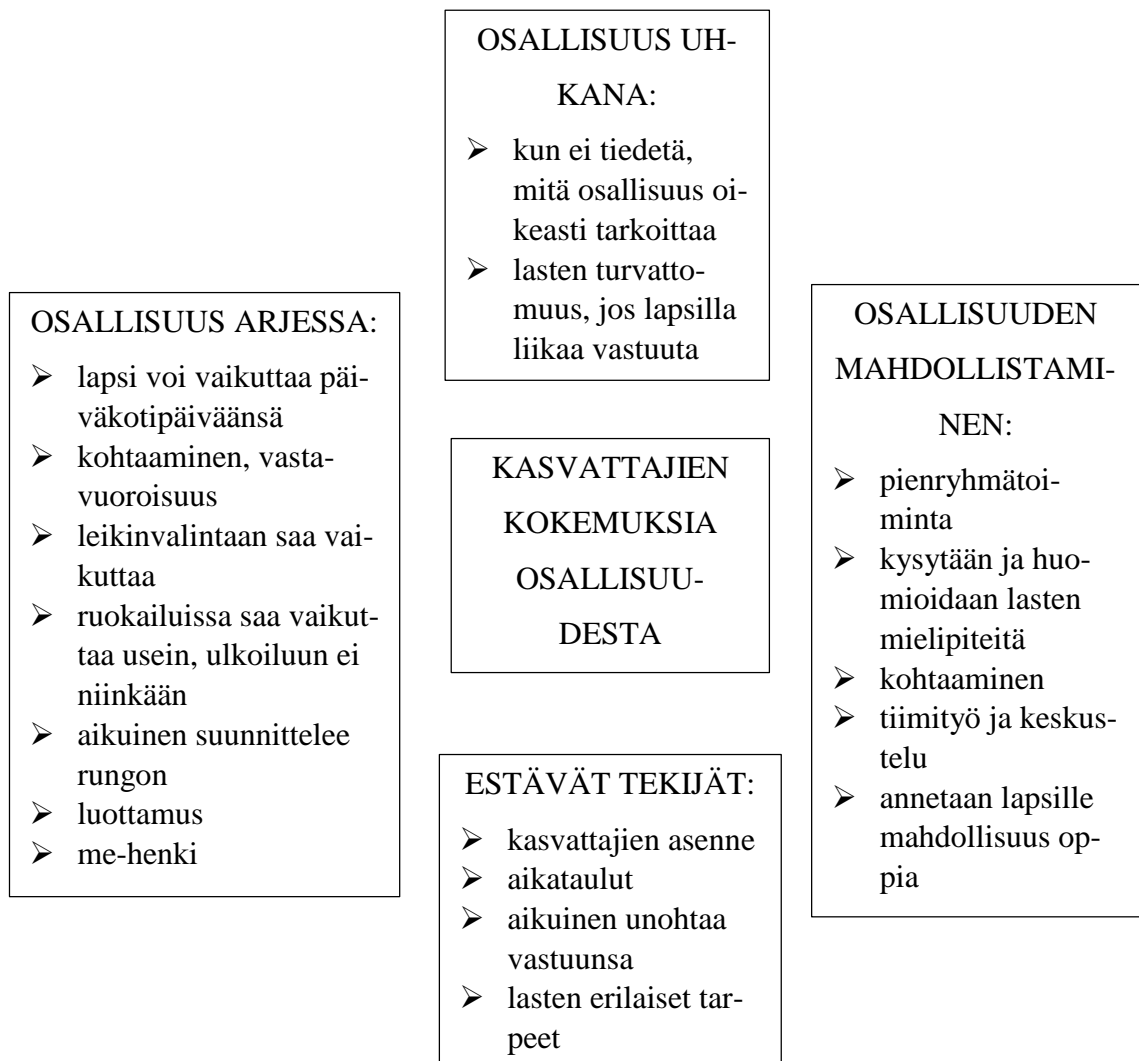
Mikä on toisille lapsille ihan hyvä, ne pystyy sen kantamaan, mutta toisilla taas näkee että ne tarvitsee paljon tiukemmat rajat. (K8)

Haastatteluista käy ilmi, että osallisuutta ei koeta uhkana. Enemminkin tietämättömyys siitä, mitä osallisuus tarkoittaa, koetaan uhkana osallisuuden toteutumiseksi. Osallisuutta

ei koeta olevan myöskään liikaa, vaan päinvastoin. Useat kasvattajat tuovat esiin sen, että osallisuutta voisi olla päiväkodissa enemmänkin.

5.2.6 Yhteenvetoa kasvattajien kokemuksista

Kasvattajien kokemukset lasten osallisuudesta ovat hyvin samansuuntaisia, vaikkakin samaa asiaa kuvataan välillä eri termeillä. Osallisuuden koetaan olevan laaja kokonaisuus, johon liittyy paljon erilaisia osa-alueita. Siksi tässä alla olevassa kuviossa on tiivistetysti esitettyä tärkeimmät kasvattajien haastatteluissa esiin nousseet seikat.

KUVIO 2. Kasvattajien kokemuksia osallisuudesta

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksella halusin selvittää millaisiin asioihin lapsi pystyy päiväkodissa vaikuttamaan. Vastauksista päätellen suurimmaksi osaksi lapset voivat vaikuttaa leikkiin, sen valintaan ja leikkikavereihin. Muihin arjen toimintoihin lapsilla on omasta mielestään vain vähän vaikutusmahdollisuuksia. Kyseenalaistaa toki voi, osaavatko lapset huomioida vaikuttamisen mahdollisuutensa pienissä asioissa. Uskon kuitenkin, että lasten kokemus pitää aika hyvin paikkaansa. Tämä tukee muun muassa Turjan, Leinosen ja Thomas:n väitettä, jonka mukaan lapsilla on usein rajatut vaikuttamisenmahdollisuudet.

Mielenkiintoista on se, että samankin ryhmän lapset vastaavat välillä kovin eri tavoin. Esimerkiksi kysymykseen voiko lapsi vaikuttaa omaan pukeutumiseen, vastataan aivan päinvastaisesti. Tästä voisi päätellä, että lapsilla on ryhmässä erilaiset vaikuttamisen mahdollisuudet tai sitten vain lasten subjektiiviset kokemukset eroavat toisistaan huomattavasti.

Se, miten lapsi voi vaikuttaa asioihin, vaihtelee ryhmittäin. Lapset kertovat, että aikuiset joskus kyselevät tai antavat vaihtoehtoja. Lasten vastauksista voi kuitenkin päätellä, että he eivät koe vaikuttaneensa toimintaan muutoin kuin silloin, kun sitä on heiltä suoraan kysytty. Myös äänestämistä käytetään päiväkodissa. Siinä lapsi oppii yhteisöllistä päätöksentekoa, kuuntelua ja neuvottelua, joihin muun muassa Turja viittaa useasti.

Halusin selvittää myös millaisiin asioihin lapset haluaisivat vaikuttaa. Lasten toiveet ja ajatukset ovat yllättävän maltillisia. Vain harva toivoi jotain sellaista, mitä ei oikeasti voisi toteuttaa. Sen sijaan se, että lapset toivovat voivansa vaikuttaa ruokailuun, pistää miettimään, miksi he eivät koe siihen nyt voivansa vaikuttaa. Jälleen voidaan ajatella subjektiivisen kokemuksen vaikuttavan, mutta se on myös tärkeää. Osallisuuden yksi peruskivistä on tunne osallisuudesta, minkä muun muassa Nivala & Ryyänen (2013) tuovat esiin.

Kasvattajien haastatteluilla halusin selvittää mitä he ajattelevat osallisuuden tarkoittavan. Osallisuutta lähestytään hyvin eri tavoin. Kaikille yhteisiä nimittäjiä ovat kohtaamisen merkitys, jota muun muassa Leinonen (2014) korostaa sekä vaikuttamisen mahdollisuudet. Mutta eroavaisuuksia syntyy jo siinä, että minkälaisiin asioihin lapsella katsotaan

olevan mahdollisuus vaikuttaa. Jotkut kokevat tärkeäksi sen, että lapsi saa vaikuttaa lähes kaikkeen toimintaan päiväkodissa, toisille riittää se, että lapsi saa vaikuttaa syömiseen ja leikkiin. Yhteistä kaikille on, että kasvattajat kertovat nappaavansa ideoita lapsilta. Osallisuuden ajatus on kuitenkin se, että lapset ovat tietoisia siitä, miten he saavat vaikuttaa ja miten heidän mielipiteensä huomioidaan, kuten Turja (2011) toteaa.

Lapsen mahdollisuus toimia arjessa, oppia kokemuksen ja jopa erehtymisen kautta nousee esiin osassa haastatteluista. Itsenäisen ajattelun tärkeyttä korostaa myös Kataja (2014). Tärkeä asia, mutta haastattelujen perusteella täytyy todeta, että sitä ei kovinkaan usein toteuteta tietoisesti. Tai sitten siitä on muodostunut niin arkipäiväinen tapa toimia, että sitä ei osata nostaa esiin. Kuitenkin sen tiedostaminen osallisuuteen kuuluvana elementtinä on tärkeää.

Halusin selvittää myös sen, miten osallisuus mahdollistetaan. Tärkeimpänä tekijänä haastatteluissa nousee esiin kohtaaminen ja kasvattajien sensitiivisyys. Sensitiivisyyden tärkeyttä tuovat esiin myös Roos (2014) ja Kataja (2014). Kasvattajat kokevat kuuntelun ja kuulluksi tulemisen olevan oleellinen osa osallisuutta. Kun lapsi tulee kuulluksi, hän haluaa ja uskaltaa myös myöhemmin tuoda julki omia ajatuksiaan, näin toteavat myös From & Koppinen (2012).

Pienissä ryhmissä toimiminen antaa tilaa ja aikaa sekä lapsille että kasvattajille. Sitä pidetään oikeastaan osallisuuden toteutumisen ehtona, jotta kasvattajalla on mahdollisuus olla läsnä lapselle. Pienempi ryhmä antaa paremman mahdollisuuden mielipiteiden ilmaisuun myös niille lapsille, jotka ovat arempia ja hiljaisempia. Ryhmän jakaminen koetaan erittäin tärkeäksi. Pienissä ryhmissä toimimisen tärkeyttä tuovat esiin myös Eskel & Marttila (2013), Karlsson (2014) sekä Leinonen (2014).

Pienet lapset tarvitsevat paljon tukea voidakseen tuntea osallisuutta ja heille on muun muassa esitettävä kysymykset eri tavoin kuin vanhemmille kuten Karlsson (2014) toteaa. Toisaalta mitä pienempi lapsi, sitä pienemmillä teoilla osallisuutta syntyy. Päiväkodissa käytetään paljon vaihtoehtojen antamista, se tulee esiin kasvattajien haastatteluissa, mutta myös lasten haastatteluissa. Siitä onkin hyvä lähteä liikkeelle. Kasvattajan on silti syytä pohtia tarkkaan, miten hän päätyy valitsemaan lapselle tarjoamansa vaihtoehdot, ajatteleeko hän lasta vai itseään.

Lasten ja kasvattajien välisten kohtaamisten lisäksi ymmärretään koko ryhmän ilmapiirin vaikuttavuus osallisuuteen. Yhteisöllisyyden ja osallisuuden kytköksestä puhuvat myös Parikka-Nihti & Suomela (2014). Lasten ryhmä-henki ja kasvattajien yhteistyö sekä kaiken kaikkiaan toisen ihmisen arvostaminen ja kunnioitus nähdään tärkeänä. Näin luodaan turvallinen ja luottamuksellinen varhaiskasvatusympäristö, johon viitataan muun muassa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005).

Lisäksi halusin selvittää mitkä tekijät kasvattajien mielestä estävät osallisuuden toteutumisen. Osallisuuden uhkana on se, ettei ymmärretä mitä osallisuus tarkoittaa, minkä myös Turja (2012) nostaa esiin. Monet toivat esiin sen, että jos lapsi saa päättää kaikesta, niin silloin mennään hakoteille. Ja se on totta, mutta silloin ei puhuta enää osallisuudesta, kuten Leinonenkin (2014) toteaa. Kasvattajan tehtävä on aina huolehtia turvallisuudesta, sitä ei osallisuuden nimissä saa unohtaa. Kasvattaja ei saa kuitenkaan piiloutua turvallisuuden taakse ja sen perusteella syyttää lapsia kokemasta elämyksiä.

Ajan antaminen lapselle koetaan tärkeänä osallisuudessa, mutta monen kasvattajan mielestä aikataulut haittaavat osallisuuden toteutumista. Koetaan kiirettä ja sitä, että pitäisi olla monessa paikassa yhtä aikaa. Pysähtyminen esimerkiksi leikkiin lasten kanssa olisi tärkeää, mutta siihen ei koeta olevan riittävästi mahdollisuuksia. Pysähtymisen tärkeydestä osallisuudessa puhuvat myös From & Koppinen (2012). Osa aikataulutuksista on kuitenkin kasvattajien itse luomia, joten niitä kannattaa tarkastella kriittisesti.

Kasvattajien asenne nähtiin suurimpana esteenä osallisuuden toteutumiseksi. Samasta asiasta puhuu muun muassa Thomas (2007). On surullista, jos päiväkodeissa työskentelee kasvattajia, jotka eivät ole kiinnostuneita lasten parhaasta, vaan lähinnä omasta itsestään. Enkä tarkoita sitä, että kasvattajien hyvinvointi pitäisi unohtaa. Opetamme kuitenkin lapsille, että aina ei saa valita mitä tekee ja täytyy tehdä joskus sellaisiakin juttuja, mistä ei ole niin innostunut. Miksi siis aikuisten täytyisi saada tehdä vain sitä mitä haluaa? No, onneksi näitä kasvattajia on kaiketi aika vähän. Mutta yksikin voi pilata monen lapsen osallisuuden. Samaan asiaan viittaa myös Roos (2014).

7 POHDINTA

Osallisuus on toisen ihmisen kunnioittavaa kohtaamista, hänen arvostamistaan ja mielipiteiden sekä ajatusten kuuntelua. Osallisuuteen liittyy vahvasti yhdessä tekeminen ja yhteisöllisyys. Kukaan ei voi yksin olla osallinen. Osallisuus on myös osallistumista, vaikka osallistuminen ei olekaan yksinään osallisuutta. Se on myös aina vapaaehtoista. Ihmisellä täytyy olla myös mahdollisuus kieltäytyä osallistumisesta ja osallisuudesta. Aito osallisuus vaatii tunnetta osallisuudesta. Siinä osallisuuden määrittelyä lyhyesti.

Osallisuuden eri tasoja on määritelty usealla tavalla. Kaikissa niissä toistuu kuitenkin aito ja todellinen kuuntelu sekä se, että mielipiteiden ilmaisulla pitää olla myös vaikutuksia. Kasvattajan pitää olla valmis jakamaan valtaansa osallisuuden mahdollistamiseksi. Osallisuuden mahdollistaminen on itse asiassa elämässä tarvittavien yhteistyö- ja demokraatiataitojen oppimisen mahdollistamista. Osallisuus on kokonaisvaltaista, se ei muodostu vain yksittäisistä teoista.

Kasvattajalla on suuri vastuu lapsen osallisuuden toteutumisessa. Hän voi omalla toiminnallaan estää tai mahdollistaa sitä. Kohtaaminen edesauttaa yhteyden ja osallisuuden syntymistä. Pedagoginen suunnittelu ja toiminta ovat mahdollisia, vaikka lapset kokisivat osallisuutta. Kasvattajan ei tarvitse pelätä osallisuuden vievän jotakin häneltä, päinvastoin. Osallisuus antaa kasvatustyöhön jotain lisää, sillä aikuinen ei aina tiedä paremmin.

Haastatteluissa ei aina tule kaikki asiat juuri sillä hetkellä mieleen, kuten moni kasvattaja haastattelun aikana totesikin. Koska jokaisesta ryhmästä on haastateltu useampaa kasvattajaa, voi luottaa kuitenkin siihen, että tärkeimmät asiat tulevat esiin. Kuten olen aiemmin todennut, niin kaikki lähestyvät osallisuutta eri lähtökohdista ja erilaisin ajatuksin. Tällöin pystytään huomioimaan kokonaisvaltaisemmin ryhmän tilanne osallisuuden suhteen.

Lasten haastattelu on aina haastavaa, mutta etenkin, jos lapset eivät ole tottuneet siihen, että aikuinen on kiinnostunut heidän mielipiteistään. Merkityksellistä on myös se, osaako haastattelija kysyä kysymykset oikealla tavalla, oikeilla termeillä. Voi siis olla, että kattavammat vastaukset olisi saanut, jos olisi käynyt haastattelemassa samoja lapsia useampaan kertaan.

Lapset vaikuttivat olevan suhteellisen tyytyväisiä siihen, miten päiväkodissa asiat ovat. Mutta ovatko lapset oikeasti tyytyväisiä osallisuuden vaikuttaviin tekijöihin vai eivätkö vain tiedä, että asiat voisivat olla toisin? Sitä kannattaa miettiä. Kun lähdetään osallisuuden polulla eteenpäin, ei enää vain napata ideoita, vaan lasten tulisi olla tietoisia, että heillä on vaikuttamismahdollisuuksia. Ja se on tietenkin kasvattajien tehtävä tuoda tämä lasten tietoisuuteen.

Pienryhmiin jakamista pidetään tärkeänä asiana, mutta sitä ei kuitenkaan osata hyödyntää useinkaan riittävästi. Sen merkitys tiedostetaan, mutta selkeää jakamista siihen suuntaan, että tämä aikuinen vastaa nyt näistä lapsista ja niin edelleen, tarvitaan ehdottomasti lisää. Päiväkodissa erityisesti siirtymät ovat niitä tilanteita, joissa ollaan suurella porukalla pienessä tilassa, vaikka luovaa ajattelua käyttäen toimintoja voitaisiin porrastaa selkeästi enemmän. Kasvattajan ollessa ainoana aikuisena lasten kanssa, hänen huomionsa kiinnittyy yleensä paremmin juuri lapsiin, eikä häiriötekijöitä synny aikuisten välisestä keskustelusta. Pienryhmät ovat yleensä kasvattajien jakamia, joten osallisuuden nimessä täytyy kuitenkin miettiä, millä perusteella ne jaetaan.

Kun kasvattajat keskustelevat keskenään, he eivät kuuntele lasta. Mutta keskinäisillekin keskusteluille on oltava aika ja paikka, koska varhaiskasvatus on tiimityötä. Toisaalta erilaiset palaverit, joissa keskustelulle on varattu aikaa, kiristävät monen mieltä. Miten tämä ristiriita siis ratkaistaan? Aina voi miettiä, kuinka paljon kasvattaja on pois lapsiryhmästä, mutta on myös syytä muistaa, että hyvän työn edellytyksenä ovat yhteiset keskustelut ja suunnittelut. Ja kirjalliset työt ovat lisääntyneet, se on selvä. Mutta kannattaako jäädä murehtimaan asiaa vai miettiä, miten järkevämmiin työt hoidetaan, sen asian päättää jokainen kasvattaja itse.

Osa kasvattajista on hyvin kriittisiä sen suhteen, miten omassa ryhmässä osallisuus toteutuu. Aina ei huomata niitä pieniä asioita, jotka ovat osallisuuden pohjana. Vaaran paikka on myös, jos kuvitellaan, että meillä on kaikki hienosti ja unohdetaan olla kriittisiä. Aina voi kehittää, on sitten kyse osallisuudesta tai jostakin muusta. Muistettava on myös se, että päiväkotiryhmissä tapahtuu jatkuvia muutoksia, niin kasvattajien kuin lastenkin suhteen ja silloin pitää tarkastella tilanteita uusin silmin.

Oli yllättävää huomata miten eri tavoin osallisuuden ideaa voidaan lähestyä eri ryhmissä. Yhdessä ryhmässä panostettiin paljon ryhmän ilmapiiriin, että siellä olisi kaikkien hyvä

olla. Toisessa ryhmässä pidettiin tärkeänä pohjatyön tekemistä eli esimerkiksi luottamuksen saavuttamista. Kolmannessa ryhmässä nousi voimakkaasti esiin se, että lapsilla on oikeasti mahdollisuus vaikuttaa valinnoillaan päiväkotipäiväänsä. Ja se mikä nousi minun mielestäni eniten esiin, ei tarkoita sitä, että se sulkisi muut osallisuuden ilmenemismuodot pois.

Olisi mielenkiintoista myöhemmin tarkastella samoja ryhmiä, joissa tutkimus nyt toteutettiin ja selvittää oliko tutkimuksella vaikutusta osallisuuden määrään tai muotoihin. Osallisuudesta keskustelun voisi nimittäin olettaa vaikuttavan siihen, että osallisuus nousee kasvattajien tietoisuuteen enemmän. Ylipäätään olisi mielenkiintoista tutkia osallisuuden kehittymistä Pirkkalassa ja erityisesti sitä, miten kehitystä tuetaan ja voitaisiin tukea esimiestasolla. Hyvienkin toimintatapojen jalkautus vaatii työtä, jotta ne saadaan osaksi arjen toimintaa, eivätkä jää vain käsitetasolle.

Tämän päivän yhteiskunnassa osallisuus käsitteenä näkyy kaikkialla. Osallisuuteen ohjataan asiakirjojen avulla, niin valtakunnallisella kuin kunnallisella tasolla. Pirkkalan varhaiskasvatuksessakin osallisuutta pyritään vahvistamaan voimakkaasti. Tarvitaan kuitenkin pedagogista johtajuutta edistämään sen syntyä ja kehittymistä. On mietittävä yksilö, tiimi, päiväkoti ja kunta tasoilla, mitä lapsen osallisuus arjessa tarkoittaa. Tässä kaikessa tueksi tarvitaan osaavia esimiehiä.

Osallisuuden periaatteita noudattamalla lapset oppivat samalla yhteiskunnallisia taitoja, joita tarvitsevat myöhemminkin elämässään. Yhteiskunnassa tarvitaan jatkossakin ihmisiä, jotka ovat aktiivisia ja osaavat ajatella itsenäisesti. Demokratian perustaidot ovat tarpeen päiväkodin ja koulun lisäksi myös työelämässä. Yhteiskunnassa tarvitaan yhteisöllisyyttä ja yhteen hiileen puhaltamista, mitkä ovat osallisuuden kulmakiviä. Ei siis puhuta vain päiväkodissa toteutuvasta osallisuudesta, vaan yhteiskunnan tulevaisuudesta.

Opinnäytetyön tekeminen oli minulle tärkeä ja opettavainen prosessi. Se syvensi omaa tietämystäni ja käsitystäni lasten osallisuudesta erittäin paljon. Ymmärsin osallisuuden monipuolisuuden ja siihen liittyvät erilaiset ilmenemismuodot aivan uudella tavalla. Sekä teoriatiedon syventäminen että lasten ja kasvattajien haastattelut tukivat oppimistäni. Työssäni varhaiskasvatuksessa tulen varmasti huomioimaan osallisuuden elementtejä huomattavasti enemmän kuin aiemmin. Toivon lisäksi, että pystyn tämän opinnäytetyön

avulla levittämään sekä osallisuuden teoretietoa sekä käytännön tietoa, jotta osallisuuden kehittäminen saisi sysäyksen eteenpäin.

LÄHTEET

- Eskel, P. & Marttila, M. 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.) Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus, 75–96.
- Fonsén, E., Heikka, J. & Elo, J. 2014. Osallisuutta edistävän suunnittelun tasot. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 80–95.
- From, K. & Koppinen, M.-L. 2012. Menossa mukana. Tukea tarvitsevan lapsen ja nuoren toiminnallinen osallistuminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hart, R. 1992. Children´s participation, from tokenism to citizenship. Firenze: UNICEF
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2014. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Karlsson, L. 2014. Sadutus. Avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karlsson, L., Aalto, E. & Hietanen, E. 2011. Lasten äänet kuuluviin! Teoksessa Aalto, E., Alasuutari, M., Heino, T., Lamponen, T. & Rutanen, N. Suojeltu lapsuus? Raportti Lapsuudentutkimuksen päiviltä 2011. Raportti 51/2011. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos
- Kataja, E. 2014. Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 56–79.
- Kauppinen, R., Sommers-Piironen, J., Vainio, J., Mäkelä, P., Vilmilä, F. & Kataja, E. 2011. Lapsen ääni – tarina minulta. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.
- Keskinen, R. & Lounassalo, J. 2011. Pedagoginen dokumentointi. Leppoistava osallisuuden mahdollistaja. Teoksessa Mäkitalo, A.-R., Nevanen, S., Ojala, M., Tast, S., Venninen, T. & Vilpas, B. (toim.) Löytöretkellä osallisuuteen. Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II. Soccan ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 26, 2011. Helsinki: Socca, 199–216.
- Kettukangas, T. & Härkönen, U. 2014. Lasten osallisuus perustoiminnoissa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 96–114.
- Kiilakoski, T., Gretschel, A. & Nivala, E. 2012. Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 9–33.
- Kronqvist, E.-L. & Kumpulainen, K. 2011. Lapsuuden oppimisympäristöt. Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun. Helsinki: WSOYpro.

Kyrönlampi-Kylmänen, T. 2010. Lapsen hyvä arki. Helsinki: Kirjapaja.

Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 16–40.

Mattila, K.-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Nivala, E. & Ryyänen, S. 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013, vol. 14, 9–41.

Parikka-Nihti, M. & Suomela, L. 2014. Iloa ja ihmettelyä. Ympäristökasvatus varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Rintakorpi, K. 2014. Pedagoginen dokumentointi välineenä 1–3 vuotiaiden osallisuuteen päivähoiton aloitusvaiheessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 133–154.

Roos, P. 2014. Päiväkodin arki lasten kertomana. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 41–55.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Verkkójulkaisu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Luettu 7.1.2016. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html

Shier, H. 2001. Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society* 15 (2001), 107–117.

Teematyöpaja 2015. VASU2017 - opetushallituksen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden uudistaminen. Luettu 20.12.2015. http://www.oph.fi/download/173283_Teematyopajat_10.11.2015_ja_19.11.2015.pdf

Theobald, M., Danby, S. & Ailwood, J. 2011. Child participation in the early years: challenges for education. *Australasian Journal of Early Childhood* 36 (3), 19–26.

Thomas, N. 2000. *Children, family and the state: decision-making and child participation*. New York: St. Martin's Press.

Thomas, N. 2007. Towards a theory of children's participation. *The International Journal of Children's Rights* 15 (2007), 199–218.

Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.) *Eriäinen oppija – yhteiseen kouluun*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–196.

Turja, L. 2011. Lapset osallisina – kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. *Varhaiskasvatus tänään*. Suomen varhaiskasvatus ry:n verkkolehti, toukokuu 2011, 24–35. Luettu 20.12.2015. <http://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>

Turja, L. 2012. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 41–53.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. STAKES. Oppaita 56. 2. tarkistettu painos. Helsinki: STAKES.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden uudistaminen. 2015. Opetushallituksen verkkosivut. Luettu 20.12.2015. http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/varhaiskasvatus

Venninen, T. 2014. Vaikuttamisen ympyrä varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 155–169.

Virkki, P., Nivala, E., Kiilakoski, T. & Gretschel, A. 2012. Päiväkotien tarjoama osallisuusympäristö. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 180–186.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Luettu 27.3.2015. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurungot

HAASTATTELURUNKO KASVATTAJAT

- Koulutus ja ammattinimike
- Mitä on osallisuus?
- Miten osallisuus näkyy omassa ryhmässä?
 - o mikä on hyvää
 - o mikä toimii
 - o missä onnistuttu
- Mikä voi estää osallisuuden?
- Mahdollistaminen
 - o miten mahdollistetaan osallisuus
 - o miten tuetaan osallisuuden syntyä
- Osallistuvatko lapset suunnitteluun?
- Miten lapset vaikuttavat toiminnan suunnitteluun?
- Mistä asioista lapset päättävät?
- Mistä asioista aikuiset päättävät?

HAASTATTELURUNKO LAPSET

- Ikä
- Mikä on kivaa päiväkodissa?
- Mikä ei ole kivaa?
- Mitä päiväkodissa tehdään?
- Kuka päiväkodissa päättää mitä tehdään?
 - o mistä asioista kysytään lasten mielipidettä?
 - o mistä asioista lapset saavat päättävät?
 - o mistä asioista aikuiset päättävät?
 - o mitä asioita mietitään / päätetään yhdessä aikuisen kanssa?
 - o mistä haluaisit päättää itse?
 - o mitä tapahtuisi, jos lapset päättäisivät kaikesta?
- Kuuntelevatko aikuiset lapsia? Mistä sen tietää?